

SZABÓ DEZSŐ

ÉLETEIM:

születéseim, halálaim, feltámadásaim.

Az új honfoglalás felé: Népképviselet.

A kis nemzetek sorsa.

Mai jegyzetek.

BUDAPEST 1936.
LUDAS MÁTYÁS KIADÁS

SZABÓ DEZSŐ FÜZETEK

6.

Életeim: születéseim, halálaim, feltámadásaim.

Az új honfoglalás felé: A népképviselet.

A kis nemzetek sorsa.

Mai jegyzetek.

BUDAPEST
1935. FEBRUÁR HAVA
LUDAS MÁTYÁS KIADÁS

Et je sonne le tocsin,
Quand je vois la Mort...

Felelős kiadó: ifj. Samu János.
Bethánia-nyomda, Budapest VIII., Gyulai Pál utca 9. sz.
4535 — Felelős: Horváth János.

ÉLETEIM: SZÜLETÉSEIM, HALÁLAIM, FELTÁMADÁSAIM.

I.

Születtem: 1879. június 10-ikén Kolozsvárott a Felsőszén-uccában (később: Trefort-ucca) az egyik egyetemi melléképület gyárkéményszerű nagy kéményében, ferdén szemben a Dunky fényképész villájával. Ez a különös születési hely nem jelent sem korai különcségi hajlamot, sem túlkorán jelentkező feltűnési viszketegséget. Egyszerűen: akkor az illető egyetemi épület helyén az én szülőházam állott. És Anyám sokszori elbeszélése szerint az a szoba, ahol megindultam gyönyörű és fájdalmas útamra: pontosan ott volt, ahol most ez a hosszú kémény pipál az égbe.

Nyolcadik, s ha az előttem holtan született két gyermeket is számítjuk: tizedik gyermeke voltam Szabó Józsefnek és Mille Máriának. Utánam még három lánygyermek született. (Árpád, Jenő, Ilona, Mária, József, Gyula, Erzsébet, Dezső, Katica, Margit, Irén.)

Születésemkor tragikus árnyékok hajlottak a családra. Az anyagi helyzet a család népesedésével mind jobban súlyosodott. Apám mindinkább idegen vendég lett a családban. Születésem évében, apámat kivéve, súlyos difteritiszen ment át az egész család. Közvetlen születésem előtt pedig két testvéremet: a tízéves Gyulát és a hatéves Jóskát vitte el ez a betegség. Mária már azelőtt jóval ugyanebben a betegségben halt meg.

Apám levéltáros volt a kolozsvári törvényszéknél. Ha hitelezői néha sürgető levelet küldtek

neki: ő önérzetes és pátétikus válaszai alá Nagyajtai és Bögözi Szabó Józsefnek írta magát. Máskor csak Szabó József volt. Az otthoni esti legendák szerint pedig családja az udvarhelymegyei Bögözről származott, ahol az ősrégi székely familia dús lakomákon látta vendégül hol Attilát, hol Csabát vagy más bozontosan ősi székely urat.

A valóság azonban lényegesen kevésbé rabonbános és ezek a legendák valószínűleg a Jókai—Petőfi-féle nagy székely szerelem igézete alatt keletkeztek. Apám apja, szintén Szabó József, aki születésemkor már nem élt, építőácsvállalkozó volt a Hóstáton s meglehetős jómódú ember volt. Kétségtelen, hogy apám családja Kolozsvár *„hóstátinak"* nevezett lakosságához tartozott. Ehez az ősi képletű értelmes, dolgos, de veszekedős, makacs, kuruc és kuruckodó kálvinista magyar fajhoz, melyhez oly sokban hasonlít Szilágyságban a Kémer-vidéki kálvinista magyarság. Apám anyja egy Fazekas nevű kálvinista magyar családból volt, de én már nem ismertem. Erről a családról mindössze annyit tudok, hogy egyik tagja honvédezredes volt Budapesten s nagy-gyéren levelezett a családunkkal. Apám családjáról is meglehetős keveset tudok. Egyik testvére: Zsuzsánna jócskán elzüllött s nagy boru volt a családban, ha öt-hat évben egyszer ellátogatott hozzánk. Másik testvére: Róza néni, egy építés-vállalkozóhoz ment férjhez, jómódú volt, de rettenetesen fösvény. A hiteles boszorkányt ma is csak Róza néni képében tudom elképzelni. Apám egyik elsőunokatestvére: Szabó Pepi, K. Papp Miklósnak, a Magyar Polgár szerkesztőjének volt a felesége s a kolozsvári színház ismert tagja. Gyermekkoromban sokszor láttam: arca, feje hű mása volt az apáménak.

Ez az arc és ez a fej határozottan nem volt mindennapi. A fej hosszukás, halántékainál kiszélesedő, nagyszerűen mintázott, minden részében tökéletes arányú. A homlok magas, domboru. A szemek erősen, majdnem metsző-élesen néző kék szemek, melyek csak ritkán lágyultak valami távoli révedezésbe. Az orr merészen szabott tökéletes vonalu félsasorr. A száj kicsiny, élénk vörös peremű, alsó ajka kissé előre biggyedt. Ez a száj, az élesen néző szemek és az orr zsarnoki gőgöt és erős parancsot mondtak. A két arc sovány, erős életű vonásokkal, az áll szabályos s kissé dacosan előre álló. Ez a fej és ez az arc határozottan arisztokrátikus volt, uralkodásra született lélek domborúsága. A szőkés játéku barna haj nagy része már harmincas éveiben elhullt. Mikor én ismertem, már csak egy nagy tincs volt meg belőle. De ezt olyan ügyesen borította egész fejére, hogy első látásra nem látszott kopasznak. Az orr alatt egy roppant dacosra pödört barna bajusz kuruckodott.

Mikor én gyermek voltam, apám már benn volt az ötvenben (1833-ban született) és a bor már javában folytatta rettentő himzését az orron s a kék szemeket már apró véres erek futották át. De akkor arcának általános benyomása még mindig emlékeztetett a régi férfiszépségre. Legfeltűnőbb volt rajta dárdaegyenes dacos testtartása. Kb. 170 cm. magas termetét olyan kihívó egyenességgel hordozta, mintha mondta volna: — Úristen, neked vannak napjaid, csillagjaid, villámaid, mennydörgésed, papjaid. De azért én Szabó József vagyok és te nemigen zsenirozol engem.

Pályája, élete, lelke, hullása: a negyvennyolcas ifjúság legtöbbjének a sorsa volt. A szabadságharc mint tizenöléves gyermeket találja a

kolozsvári református kolégyomban. Ott hagyja tanulmányait, beáll katonának s mint „honvédjáger" rajong és csodálkozik az Erdélyben tántorgó magyar hadsereg nyomán. A puskaport elég távolról szagolgatta, de azért ez a gyerekkori eposz megadta egész élete pátoszát s a jogot arra, hogy mint „utolsó kívánságát" egész életén át felemelegesse: sírkövén csak ennyi álljon: — Itt nyugszik Szabó József, negyvennyolcas honvéd. — A forradalom bukásakor elfogják és pár heti nagyszebeni áristom után nehány nyakleves s a szülők pénzáldozata árán visszatérhet könyveihez a kolégyomba.

Természetes: hogy ez a csatatérről visszakergetett ifjúság már nem nagyon illik a régi jászolhoz. Inkább rajong, szónokol s jóhiszemű megjátszással domborítja életbe a nemzeti tragédia arcait. Egyik október hatodikán (talán 1850-ben, vagy 51-ben) a református kolégyom az egész kolozsvári helyőrséget riadalomba hozta azzal, hogy este fénybetűkkel kitette az iskolaépület homlokára Tompa gyönyörű panaszát:

A sebzett vad a rengetegben
Kínjának hangot ad,
S magát az elgyötört magyarnak
Kisírni sem szabad.

Apám borozgatás közben barátjainak mindig úgy mesélte, hogy ez az ő ötlete volt. De lehet, hogy más borozgatásoknál mások mesélték magukénak a hőstettet.

Az érettségi után teljesen a honfibúsulások és honfibuzdulások egész élettel játszott szerepeinak adta magát. Végzetesen: minden odahatott, hogy ezt a megnyerő külsejű, jóeszű, lobogó temperamentumu fiatalembert a meddő és szomorú mámorok lejtőjére vigye. Kifogyhatatlan szónoki

képessége volt a Kossuth, de méginkább Vesselényi módorában s hosszan zengő mondataiban ott volt a kor minden kedvenc szóvirága. Irt kellemes verseket: Tóth Kálmánosan Petőfieseket, sőt, ha szerelemről volt szó: Vahot Sándorosan gyengédeket és érzékenyeket. De legvégzetesebb tehetsége elragadó hegedű-játéka volt: az akkori leghíresebb cigányprimások magukkal egyenlőnek tüntették ki. Igy minden képessége és az akkori nemzedék egyetlen szociális tartalma: a honfibúsulás és ellenzéki dac egyaránt lökték a pohár, a több éjszakán és napon átnyuló sírvavígadások felé. Hiszen e nemzedék szemében ez nemcsak evés és ivás: de misztikus áldozás volt a ledöfött Haza oltárán s a felrázott ököl tiltakozása az eltipró hatalom ellen.

Ez a folyton legnagyobb hullámaiban lávázó rajongás vitte ki őt és több kolozsvári társát Olaszországba, Garibaldi mellé, ahol két évig katonáskodott, ha jól tudom: Tüköry ezredes alatt. E két évről semmitsem tudok, mert a családban sohasem beszélt, sem multja dolgairól, sem egyébről. Ez az annyi pohárköszöntőbe, szóvirágba feszengő élet otthon rideg és teljesen szótlan volt. De bennem, a kietlen évek nagy elhagyatottságaiban sokszor feltámadt a szelidhumorú harag: mért nem tudott ott világra csókolni engem! Ott, ahol az építő kéz felé segítő kezek nyulnak s a zászlónak elhivott embert hívő szívek sokasága követi.

Két év mulva visszatért társai legnagyobb részével: folytatni az előbbi életet. És mert a szülői források elapadtak: hivatalt vállalt. Először a megyei levéltárnál, aztán a törvényszéknél. És hogy a harmincadik év is belebúsított a honfibújába: szerelmes lett anyámba, verseket írt hozzá, feleségül vette. És lett Szabó család,

lett Szabó Dezső s nekem kellett fizetnem a temetők minden tartozását.

Anyám: nemes Mille Mária nemes Mille János és Zilahi Kiss Anna lánya, a kolozsmegyei Türén született keresztlevélmásolata szerint 1845-ben, anyám szerint, aki ezt a másolatot tudatos hamisításnak tartotta: 1843-ban. És tekintve, hogy a falujában a forradalom alatt lezajlott jelenetekből annyira és oly élesen emlékezett vissza: én is az ő állítását tartom helyesnek. Családja mindkét ágon régi kálvinista család volt. A Millék a 17-ik század első felében kaptak nemességet I. Lipót uralkodása alatt. Származásukra két lehetőség van. Vagy egy magyar családnak adták a vegyes nyelvű Kalotaszegen vagy Biharban ezt a vagy deák, vagy román nevet. Vagy a család eredetileg román eredetű volt. Több ok — bár inkább ösztönös okok — e második esetet tette bennem eldöntött bizonyosságúvá. Kétségtelen: a család egy több századdal ezelőtt (valószínűleg a reformáció legkezdetén) történt román beolvadás eredménye. Természetesen: a századok folytán úgy összekeveredett a környék kálvinista magyarságával, hogy román eredetük tudata teljesen kiveszett belőlük. A türei kálvinista templom gyermekkoromban még több tárgyán ott hordta a felírást, hogy ennek, vagy annak a Millének az ajándéka.

És mégis: honnan van bennem a *bizonyosság* a latin eredet felől? Először is: annak a kétháróm Millének, akit életemben láttam: tökéletes római feje, arca, arcéle, minden mozdulatuk született méltósága, melyet sem nyomorúság, sem társadalmi hanyatlás nem tud kiölni egy faj organikus emlékezetéből. Érdekes volt látni, hogy amint anyámat a hetvenes életkor vége felé meg-

támadták az öregség minden gyengeségei s a szenvedések mindennap kínpadra vonták: a meggyötört öregasszony feje, arca hogyan teljesedett napról-napra római maszkká, hogyan tűnt elő tökéletes tisztaságban, mintegy az örökkévalóság számára faragva: Volumnia, a római matróna, akinek született királyságát semmilyen szenvedés el nem homályosíthatja.

De a másik ok sokkal mélyebbről és döntőbben hatott rám. Már igen fiatal koromban észrevettem, hogy két olyan sajátság van meg bennem, s mindkettő majdnem a végletekig kifejlődve, amely két sajátság nem igen szokott egy és ugyanazon az ember bőrén belül találkozni. Az egyik: az ösztönös és a tudatalatti életnek végtelen gazdagsága, az intuicióknak, a megérzéseknek mohó szétgyökerezése emberekbe és dolgokba. Mintha a világ eleven húsából még ki nem vált ősállat volnék, ki érti a testek néma beszédét s mint a fiatal szerető szeretője testén: a világ legfinomabb tapintásaiban távoli haragokat, illanó titkokat, mélyre rejtett arcokat szimatol meg. A másik: az a kényszerítő belső forma, velem született szükségszerűség: hogy mindent, lelkem, életem egész tartalmát folyton egy logikai rendszer szigorú egységébe rendezzem és minden megéltet a raison mathematikai képletével tudjak kifejezni. Ez a másik sajátság annyira latin elem bennem, hogy a francia kultura fejlődésem magától értetődő, természetes formája lett. És az a sajátos, hogy ez a két sajátság nem csak hogy nem igyekezett egymást megsemmisíteni, hanem ellenkezőleg: minél inkább fejlődött az egyik, annál inkább gazdagodott a másik.

Anyám gyermekkoráról kissé többet kell beszélnem: mert itt érzem talán leggazdagabb forrásomat. Apja, Mille János, a forradalom után

beleesett abba a tétlen búskomorságba, melynek e korban annyi áldozata volt. A család több tagja életével áldozott a fellobbanó magyar reménységért. A vagyonka nagy részét elvitte a Kossuth-bankó. A megmaradt valamicskével János úr nem törődött: teljesen az italnak adta magát. A nagyobb testvérek már az élet útjait futották, kiki a maga végzete szerint. A család egyik férfi tagja kb. harminc éves korában úgy eltűnt a háztól, hogy soha nyomára nem akadtak. Egy másik férfitestvér megőrült. János úr élete is csak egy nehéz láz szomorú látomása volt egy tétlen merengés s az ital viziói között. Szegény kisgyermek Máriának mennyit kellett aggódnia, remegnie e sötét tántorgású élet mellett. De azért végtelenül szerette apját, akinek nagy ellágyulásai voltak a kislány számára. A kislány esténként felkuporodva egy székre, odanyomva arcát az ablaküveghez, addig nézett farkasszemet a sáros, puszta faluval és az ijesztő éjszakával, míg apja léptei fel nem döngtek a kapu előtt. Néha ott ezen a széken találta a gyermeket a reggel, elpilledve, mintegy belefagyva a várás feszült mozdulatlanságába. És hányszor volt irtózatos a hazatérés, mikor az apát, mindjárt beléptekor, letaglózta a mámor, vagy csúnya szavakat kergetett az ajkára. Az öt-hatéves gyermeklány ezer gondoskodással tudott gyámola lenni ennek a zuhanó léleknek. Vacsorát melegített neki, felszolgált, székéhez vagy ágyához segítette, édes gyermekszavakkal legyügyögte a mámor haragjait s felcsiholta az apai szívet az ital rosszaságai alul. De néha az apa mindjárt az ital első jóságában hazajött. Ilyenkor mindig hozott valamit a gyermeknek: piros gyógyi almát, barna tordai pogácsát, erdőn fogott kis madarat, miegymást. Ilyenkor nem gyújtottak világot, hiszen

a gyertya és a fotogén igen drága fűszer voltak ebben az időben a faluban. A nagy nyitott tűzhelynél vacsoráltak s az apa felfakadó lelke meleg szólombokban hajlott az elragadott kis lélekre. Hogy ezentúl egészen más ember lesz, nem fog többé egy kanál bort inni. Dolgozni fog, megújítja az öreg házat, visszaadja a földeknek régi életét, lesz lágy kenyér és édes szöllő a Milleéleten. És mindezt csak érte fogja tenni: Máriáért, az ő egyetlen édes gyermekéért. Mert ő csak érte van a világon s ha Mária nem volna, már rég elment volna a türei rögök alá. — Üsd meg, köpd le, édes gyermekem a saját apádat, ha mégegyszer itallal fog hazajönni, — mondta neki nagy csókok és édes cirógatások között.

Ilyenkor, vacsora után, órákig betüket rajzolni tanította a kislányt a tűzhely hamvában és zsoltárokat énekelgettek együtt be az éjszakába. Aztán jött a holnap: új elbukással az apa, új szenvedéssel a gyermek számára.

Ezekben a korai árnyéku években nőtt a gyermekbe az az anyaság, mely később egy népes családot félszázadig tudott védeni a végzet ellen. És amelynek átsugárzása szárnyaim leghatalmasabb lendítő ereje lett.

Mintegy kilenc éves lehetett anyám, mikor már apja annyira elborult, úgy odagurult végzetes szenvedélyének, hogy a rokonok s a falu vezetőinek tanácsára elhatározták: elküldik a kis leányt valamelyik rokonhoz, hadd nevelődjék megfelelőbb környezetben. A választás anyám anyjának egyik testvérére, Zilahi Kiss Istvánra (de lehet: Mihály) esett, aki egyik erdélyi gróf gazdatisztje volt a Szilágyságban (vagy az erdélyi Hegyalján?).

A gyermeknek tehát el kellett válnia öreg dédelgetett gyermekétől: édesapjától. Felpakolták

kis batyujával egy szekérre és sok napi hosszú utazásban elvitték nagybátyjához. Nagybátyjának elég népes családja volt s igen jó módja. Második fia, Zilahi Kiss Béla később az Ellenzék munkatársa s a Kolozsvári Színház főrendezője azután Budapestre költözve, mint a Budapesti Hirlap belső munkatársa *Junius* írói álnéven országosan ismert ember lett.

De a nagy szeretetre, tiszta rajongásokra született gyermeknek hideg volt az új otthon. Lehet, hogy a nagybácsi felesége sem szerette túlságosan a kis falusi rokont. És ekkor történt életének első csodája, mely egész szárnyszélességében mutatta meg ennek a léleknek hihetetlen erejét. A gyermek, ki oly szent türelemmel bírta el apja szörnyű tántorodásait: nem tudta elviselni ezt a nagy hűvösséget a szíve körül. Legszükségesebb holmiját egy kendőbe kötve megszökött nagybátyja házától. És ez a kilenc éves kislány, szekérről szekérre kérezkedve, gyalogolva, hálva irgalmas lelkeknél, kérdezősködve úti vándoroktól, több mint két heti vándorlásban, át az akkori Erdélyen, haza tudott menni a tragikus fedél alá. Ahol súlyos árnyékok marcangolták gyermek lelkét, de egy hulló lélek minden megmaradt gyengédsége övé volt. Egyetlenegyszer mesélte el anyám ezt az útat és ez életem egyik legmaradandóbb emléke. Milyen szegény, stilizált, irodalmilag kikészített ehez képest a Dickens Copperfield Dávidjának ismert menekülése.

Előbb-utóbb azonban mégis meg kellett válnia a fájdalmas otthontól. A szülei ház nem jelentett semmi jövőt a fiatal lány számára a mindjobban elnehezedő apa mellett. Serdült leánykorában anyjának egy másik rokona, a vagyonos Kiss János kérte magához, kinek fele-

ségén kívül nem volt más családja. A fiatal lány itt igazi otthont talált, szeretetet és gondos nevelést. Innen vitte el a Szabó József „égő szerelme“ elrendeltetett szenvedései útjára.

Mert a szerelem „égő“ volt mindkét részről, teljesen úgy, amint azt a Tóth Kálmánnal folytatódó Petőfi kora megkívánta. Máig is ez a két élet mutatja nekem a legtisztábban, mintegy mathematikai képletté sűrűsítve azt a tényt: hogy az egyesek még magánéletük legkülönebb, legsajátosabb rezdületeiben, életmajszolásuk, szenvedélyeik legrejtettebb mikéntségében is mennyire a kor egyetemes életformáit élik. Hiszen ez a szerelem is, bármily mély és őszinte volt első virágzásában: voltaképen abból a rajongásból fakadt, melyet e kor vallásának lehet nevezni. A fiatal lány mély révülettel mint fehér kötényt tartotta lelkét az égő virágu szóbokréták alá, melyet a csinos fiatal férfi a kor fájdalmáról, az elbukott szabadságharcról, a mult s csak az iménti napok hőseiről és az irodalom nagyjairól kiviharzott magából. Lelkük e közös vallásán át még a férfi hibáit, mulatozásait is mint a nemzeti fájdalomnak hozott áldozatokat tekintette. Az esküvőn a menyasszony, vállalva a kor néma tüntetését, fekete selyemruhában volt. Ezt a ruhát egész életén át érintetlenül megőrizte s mint nyolcvanhárom éves csendes menyasszony, ebben a ruhában követte csontvőlegénye hívását.

A fiatal nő boldogsága nagyon rövid volt. Apám már az első hetekben sem tudott ellenni a zajos pajtások, a zengő toastok, a kilendítő mámorok s hegedűjátékának hálás közönsége nélkül. Eleinte úgy segített a dolgon, hogy nagy társaságokat hívott a házhoz és néha napokig tartott a dínom-dánom az új otthonban. Természetes, ezt nem lehetett a végletekig bírni. De külön-

ben is: anyám nem tudta eltitkolni, hogy ezek a barátságos tatárjárások mély ellentétben vannak mindazzal, aminek ő otthonát látni szeretné. Erre aztán a fiatal férj mind sűrűbben talált ürügyet, hogy elmaradhasson hazulról s a megszokott hejehujákkal etesse szenvedélyes lelkét. Anyámnak, ki oly fájdalmasan korán tanulta meg az éjjeli várásokat az apai házban, most megint bőven kijutott ez a szerep. Mert titkos, tudatalatti rögzött gondolata volt ennek a megváltásra született léleknek: hogy amíg ő aggódik és fennvirraszt, addig nincs minden elveszve, az még mindig védelem azok számára, akiket szeret.

Most akadt mégis egy nagy vígasztalás is: az olvasás. Mint megkínzott madár tépte ki magát valósága ketrecéből a betük végtelenségébe, hogy ott megtalálja lelkének minden valóságnál szükségesebb irreálitásait. Elolvasott minden elképzelhető magyar regényt, a legkiválóbbaktól a leggyengébbekig. De olvasta talán az összes akkor magyar fordításban meglevő francia, angol, olasz és német regényeket. Az oroszok közül azonban csak Turgenyevet ismerte. És hosszú éjszakákon át szívta magába a magyar költők verseit, az idegen költőket pedig a Szász Károly szomorú fordításaiban. Bámulatos emlékezete hihetetlen élességgel tartotta meg az olvasottakat.

Ezt a fiatal asszonyt, aki olyan komoly ihlettel nyílt meg az emberi géniusz annunciaciója előtt én nem ismertem. Hiszen mikor én 4–5 éves gyermek voltam, anyám már elérte a negyvenedik évét. És mégis hányszor láttam ezt a fiatal nőt, a nagy szeretet és nagy szenvedések e tiszta Máriáját, amint a kietlen külvárosi uccában, a kis lakásban a lámpa szelid öröme előtt ráhajlik a vígasztaló könnyre s szép arcát elöntötte a valótlan valóság gazdag élete. Mert szép

volt ez az arc s első látásra lelked mélyére ment, mint az erdő lehellete, mint az istentisztelet kezdetén megzendülő orgonahang. A szép alkotásu fejet, a mély írású szép római arcot átsugározta a szellem és a jóság nagyobb szépsége. A haj fekete, fénylő és dús volt. Ez a sötét haj még jobban kiárnyalta a halántékoknál erősen kiszélesedő szép nagy homlok fehérségét. A gondolat erejét, az elvállalt szenvedés méltóságát, a jóság nyugalmát s az egész belső élet mély tisztaságát mondta ez a gyönyörű homlok. A két nagy sötét szem inkább mélyen ült, nagy nyugodtság tükrei, néha mégis néma sírással és mindig csodálatos meleg suhanásokkal. Ez előtt a két szem előtt nem lehetett hazudni, nem lehetett lázadni a jóság, a szeretet és a tisztaság parancsai ellen. Az orr klasszikusan szabott római orr. igen gyenge görbüléssel. A száj széles, kifejező, elcsitított keserűség, széles hívásu jóság és sok lemondás megmondója. De néha édes gyermeki nevetéssel, vagy sajátos mélyreható iróniával. Az arcok sápadtak, világítók, fájdalmasak. A termet arányos, középtermet, kb. 164—5 cm. magas. Minden mozdulatában mély nyugodtság s valami pátosznélküli méltóság van. A kezek és lábak szép alkotásuak, igen kicsinyek. Legkésőbbi öreg korában sem volt 35. számú cipőnél nagyobbra szüksége.

Nem ismertem emberi lényt, műveltet, vagy egyszerűt, időst vagy gyermeket: akire anyám első látásra ne tett volna mély hatást. A városnegyedben, ahol laktunk, valóságos szentként tisztelték. Kis iskolás társaim a megismerés első percétől kezdve rajongtak érte. Azok közé az igen ritka emberi jelenségek közé tartozott, akit egyetlen rövid érintkezés után sem lehetett soha elfelejteni.

Ez az egész élettel való átmenekülés az írt világba, a már meglévő hajlamok segítségével sajátos abszolut lelki formát teremtett meg benne. A könyvek legtöbb vándorára van élethatása is az irodalomnak. Befolyásolja látásukat és általában azt, hogy hogyan veszik magukba a világot, hat ítéleteik kialakítására stb. De anyámnál nem csak ilyen hatásról volt szó. Nála az irodalom-világ *abszolut teljességben* behelyettesült a való helyébe. Pontosabban: ő a való, az élt világot az olvasott világ szemeivel, moráljával, levegőjével látta, ítélte, lélegzelte. Az olvasott világ alakjain át ismerte meg az emberek belső formáját s a „költői igazságszolgáltatást" a gyakorlati világ abszolut érvényű kialakuló erejének, az Isten minden pillanatnyi tevékeny vigyázásának hitte. Az örök gyermek abszolut hitével hitte: hogy a tisztaság, a jóság, a becsület, őszinteség; hősiesség, szánalom, önfeláldozás nemcsak lelki szépségek, hanem a gyakorlati világ elpusztíthatatlan érvényesülési eszközei. Hogy a gonosz, a becstelen csak muló sikereket érhet el, de már itt a gyakorlati világban, a mindennapi szükséges események kikerülhetetlen kényszere folytán eljut büntetéséhez, mert az az embervilág gravitációja, hogy a rossz bűnhődjék. És hogy a jó, a tiszta ember előbb-utóbb érvényesül, mert ez nemcsak isteni rend, hanem a földi emberközösség egyetlen higiéniája. És a jó minden szenvedése csak biztositéka eljövendő győzelmének.

Ez az abszolut átmenekülés az igazságszomjas ember valótlan valóságába: egy hajszálnyi kékharisnyaságot sem jelentett nála. Ennél a természet mély ritmusaiban történő gazdag életnél elképzelni sem lehetett semmi nagyképűséget vagy mesterkéltséget. De jelentett egy olyan világlátást — minden szenvedés és szörnyű tapaszta-

lat dacára — egész hosszú életén át, mely tényleg csak a szentek vagy a gyermekek boldog tulajdona lehet. Az ő látásában a történelem nagyjai homálytalan hősök voltak, akik csak és csupán azért születtek, éltek s végezték a sok ezzel járó strapát, hogy: „boldogitsák és szabaddá tegyék a népet, a milliókat". Politikában a kormány és az ellenzék harca a gonoszok és a jók harca volt. Az önzetlen, csak a népért élő ellenzéki képviselők küzdelme az önző, a népet elnyomó és kizsákmányoló kormánypárti elemek ellen. Ha hallotta, hogy valahol az életben valamelyik ismerősünk csel vagy más gonoszság útján, valami jóhoz: álláshoz, vagyonhoz jutott: egész bizonyosra jövendölte, hogy nemsokára valami büntető tragédia fogja érni az illetőt. Az olvasott élet e teljes átvalósulásának volt egy kedves következménye, amelyért sokszor tréfásan kötekedtünk vele, amit ő édes derült humorával tűrt. Gyermekeit és ismerőseinket az alkalom tartalma szerint a regényalakok neveivel hívta, hogy jobban fogja a belső valóságukat. Egyetlenegyszer vesztem össze Katica hugommal és akkor megkarmoltam a kezét. Anyám igy szidott: — Te Straff, te Vajdár Benjámin, majd adok neked, hogy örökre elmegy a kedved az ilyen gyilkossági kisérlettől. — Természetesen, csak úgy érezhettem e szavak teljes súlyát, ha tudtam, hogy Straff milyen szerepet játszik az Új Földesúrban és Vajdár Benjámin az Egy az Istenben. Jenő bátyám egyszer zengő szabadságszónoklatot mondott az enyedi teológia egyik ünnepélyén. Anyám meghatva tette le az ujságot: — Na, Jenő tegnap igazán Marius volt. — Ez a Marius igazán nem római, hanem: a Nyomorultaknak egyik főszereplője. A lakásunk környékén lakók majdnem mindenikének megvolt a maga Anyámtól kapott neve, úgy hogy sokszor egyik-

másik igazi nevét nem is tudtuk. Állandóan ilyen mondatokat lehetett hallani nálunk: — Hozott Ilona ecetet attól a vén Plankenhorstnétól? — Plankenhorstné a Kőszívű Ember Fiainak egy kellemetlen nénije, de nálunk a szomszédos Osztermanné, a boltosné volt. — Vagy: — Mama lelkem, jön Spanga! — Ennek a „Spangának" igazi nevét nem tudom, de a városnegyed adószedője volt. *Spanga* különben egyike a Mailath országbiró három gyilkosának. Vagy: — Hallotta, mama, hogy Surinőr tegnap részegen még Komoróczyval is ki mert kötni? — Ez a Surinőr, a Mystéres de Paris *Chourineurje,* Zabola bácsi volt, a Felsőszén-ucca félelmetes cigánykovácsa. Komoróczy pedig egy Házsongárdon lakó nyugalmazott kapitány, akinek igazi nevére nem emlékszem s akinek anyám vad külsejéért és magános életéért adta ezt a nevet a *Csehek Magyarországon* világából.

Igy lett az olvasott világ az élt világ folyton termő mitologiájává ebben a millió gyökerű lélekben. És ebben a folyamatban nem az irodalom volt a létrehozó ok. Hiszen az csak e faluról hozott lélek természetes törvényei szerint szívódott fel áthasonult életté. A falu lelke, az ezer ijedtségű, ezer látomású, az igazság és jóság örök szomjától sóvárgó néplélek gazdagodott új életre benne. Ez a fiatal nő gyermekkorától kezdve csodálatos teljességgel szivta magába a falut: nyelve minden izét és titkos hajlásait, meséit, dalait, bölcs mondásait, az arcok és testek kifejező mozdulásait a bennük átömlő élet megmondására. Az élet minden viszonyában ilyeneket lehetett hallani ajakáról: — Te is olyan vagy, mint az egyszeri favágó, aki... Ugy beszélsz, mint a kétarcu király, akit... Vigyázz, ugy ne járj, mint a kisbiró szarkája stb. stb. A nép ezer és ezer mondásba jegecesedett év-

ezredes bölcsessége mintegy természetes ritmusa volt e nyugodt és tiszta elméjének. És átmenekülése az irodalomba: népének menekülése volt a mesébe, hogy a rossz és jó ős világpárbajába bele tudja hinni az igazság diadalát, a jóság, a sziv abszolut jogát. A néplélek világteremtő erejével teremtette át olvasmányai segitségével a világot saját tisztaságának, jóságának és szeretetének teljes kinyujtózhatóságára.

És a gyermek sok szenvedése az apai házban, a nehéz éjszakákon át együtt énekelt zsoltárok, a tűzhely világánál felolvasott bibliarészletek, a nemzeti tragédia lelkéhez verődő hullámai, a romántikus irodalom pátétikus mozdulásai a szenvedők, a megalázottak felemelésére, az ujabb magános éjszakák szenvedései megteremték örökgyermek lelkében, mint legfelső vigasztaló erőt: az elhivatás misztikus hitét. Az annunciáció forró titkaként terjedt el benne a mély hit, hogy ő azért szenvedett annyit gyermekkorától kezdve, azért van kiválasztva erre a csodálatos útra: mert ő a magyar Mária, ő fogja a világra szülni a minden magyar szenvedés megváltóját, az új, a győzelmes Kossuthot, a magyar Redemptort.

És a gyermekek születtek is szorgalmasan egymásután. Az első volt: Árpád, akinek már neve is egy új honfoglalás nagy reménységét mondta. Szép gyermek, nagy kék szemekkel, fürtös gesztenye hajjal, erős jóalkotásu testtel. És igen szép tenor hanggal s bámulatos zenei hallással. De sehogysem akar megváltósan indulni a dolog. A gyermek az Istennek sem akar tanulni s már 9—10 éves korában csunya hajlamot mutat az alkohol iránt. Folyton bukdosik a református kolégyomban. Tizenkétéves korában apám megunja a dolgot, kiveszi az iskolából, inasnak akarja adni. Anyám titokban visszairatja az isko-

lába, de a legközelebbi évnegyed végén *tiszta négyese* van, még a vallásból is. Osztályvezetője nevetve mondja, hogy ilyen bizonyitványt nem látott még. Anyám vérző lemondással egyezik bele a kikerülhetetlenbe. Nagy pártfogásosan beadják inasnak a *Flórián Testvérek* füszeres céghez, melynek rendes vevői voltunk. Az első napon leküldik a gyermeket valami apróságért a pincébe, de hiába várják vissza. Mikor később eszükbe jut érte menni: a tizenkét éves fiut holtrészegen találják meg egy kiüritett üveg mellett. Igy indult meg az a szomoru élet, mely harminchét évvel később Kolozsvár egyik uccai árkában ért véget.

A második gyermek: Jenő már lényegesen többet hozott a betlehemi jászol levegőjéből. Külseje ugyan sokkal kevésbé mutatós, mint bátyjáé. De eleven eszű, gyorsan tanul. És különösen: örökli anyja nagy olvasási szomjuságát és ami több: igen szépen szaval és egész korán már maga is próbál verseket csinálni. Igaz, hogy a kamaszkor forradalmával kezdenek benne felrémiteni az apai szenvedélyek és nyugtalanságokat okoz. Tanulási buzgósága is meglanyhul s már a szekunda sem ismeretlen előtte. De az anya az egyetlen reménység kétségbeesett erejével kapaszkodik bele. Együtt rajonganak a közös olvasmányokon s az anya a kezdő teljesülés boldogságával hallgatja fia kezdő verseit. És minden szomoruságot megfizet: mikor a kolégyomi ünnepeken fia szavalata megfogja a lelkeket és a tapsoló közönség az ő arcán olvassa az anyai boldogságot.

A harmadik gyermek: Ilona, az első leány. Friss egészségü, erős életü, gyors felfogásu, ravasz ügyvédeszü gyermek. Az iskolában mindig tiszta kitünő, ő is nagy szavaló és irásbeli dolgozataival is feltünik. Sok tehetsége van a nyelvekhez és Degerando Antoniának, a kolozsvári felsőbb

leányiskola hires francia igazgatónőjének kedvence. És sajátságos: anyám, akinek olyan dús anyasága volt minden gyermeke számára és olyan minden percben éber igazságérzete: iránta sohasem tudott az lenni, mint a többi gyermeke iránt. Ez nem azt jelenti, hogy nem szerette, vagy nem volt jó anyja. Éppen ugy szorgoskodott, aggódott érte, mint a többi gyermekért. De a mélyebbre néző szem láthatta: hogy mindig van benne valami ösztönös idegenkedés a lány iránt. Lehet, hogy ennek az oka önnönmaga előtt sem volt tudatos. Talán: mert ez a gyermek örökölte legteljesebben az apai pszihét s volt legtávolabb az ő belső arcától.

A következő gyermeket, a szép szőke Máriát a difteritisz megfojtotta.

Gyula szép, rendkivüli komoly gyermek volt nagy hajlammal az olvasás, a versek iránt. Jóska az óvódában az egész városban szétterjedt hirt szerzett, hogy milyen csodálatos alakokat tud agyagból gyurni. Őket is a difteritisz ölte meg.

Erzsi, a hetedik gyermek sajátságosan hetedik volt. Külsejében, belsejében teljesen különálló tünet volt. Nem örökölt sem az anyai, sem az apai belső és külső arcból semmit. Az egyetlen barna gyermek volt a családban. A Szabók zseniálitásából és gyors felfogásából sem volt meg benne semmi. De vasszorgalma volt, zsarnok akarata, konok, kitartó, messzicélu ravaszsága. Idegenül állt az egész családdal szemben, de anyámra megmagyarázhatatlan végzetes hatást tudott gyakorolni.

Aztán születtem én.

2.

Ugy látszik, a dolog eleinte nem volt tulságosan inyemre. Mert születésnapomtól, junius tizedikétől egészen a következő évig minden percben várták a halálomat. Anyám sokszor mesélte el, hogy óesztendő estéjén már végleges agoniában voltam és már sirni sem tudtam. Ő egész Szilveszter-éjszaka kétségbeesetten imádkozott értem. És ime: újév reggelén Dezsőke vidáman gügyög a bölcsőjében. Szegény jó anyám nagyon szerette az ilyen terminusra kikészitett csodákat. Nekem pedig, úgy látszik, már akkor is volt elég humorom, hogy segitsek a dologban neki.

Legelső emlékeim — csak szaggatott képek — igen messziről valók. Alig multam valamivel két éves s még szoknyácskában, erdélyiesen: köntösben jártam. A Holdampf háznál laktunk a Holdvilág-uccában. Nyári reggel van, anyám szép új köntösbe öltöztet. Kitipegek az udvarra, de csak a disznót látom az udvar mélyén az ól mellett. Odamegyek s megfogva köntösöm, ismételve mondom: — Ni, dincsó, új köntös. — Ni, dincsó, új ruha. — Valaki kacag mögöttem. Egy Keresztes bácsi nevü lakó volt. Aztán minden lakó kijön az udvarra, engem kézről-kézre adnak. Csókolgatnak és kacagva mondják: — Ni, dincsó, új köntös.

Nyári este van, az udvaron már nem süt a nap. Keresztes bácsi két botot: egy nádpálcát s egy vastagabb barna botot ad lovagolni. Lovagolok rajtuk, beszélek hozzájuk, a földön valami szalagot találok, a nád-lónak a „nyakába" kötöm. Aztán egy kissé megbágyadok, leülök a küszöbre és nézem a lassan sötétedő udvart.

A nálam nyolc évvel idősebb Ilonát valami rosszaságért az asztal alá ültették a nappaliban. Holdampf, a házigazda éppen látogatóba jő. Ilona

nagyon szégyenli magát s összehúzódik, mint egy ijedt macska. Mama mosolyogva magyarázza a dolgot. Holdampf kissé idegenesen beszél és ilyen vigasztalásokat mond: — Nem baj, nem baj, ettől lesz szép a kis leány, ettől nő meg a kis leány.

Apám egy diófának támasztott létrán áll. A levegőnek nagyon jó hervadtlevél szaga van. Apám szép nagy, zöldburku diókat szed le, mi gyermekek hordjuk a lakásba. Az apánk és a mi kezünk is csupa barnás-zöld maszat.

Ezek mind négyéves korom előtti emlékek. Miért maradtak meg épen ezek?

Költözünk a Holdampf-háztól a Rót-házba. Négy és féléves lehetek. Egy nagy kenyér-dúc van a kezemben, valaki fogja a kezemet, de nem tudom már, hogy ki. Szopogatom a kenyeret s úgy megyünk a butorokkal megterhelt szekér után. A kenyérnek végtelen jó ize van és én egy nagy, jóleső szomorúságot érzek.

A Rót-ház a Felsőszén-ucca közepén volt, lefelé vett irányban a baloldalon, ahol a házak mind jóval az ucca szintje fölé voltak épitve elég meredek hegyoldalra. A mi lakásunkhoz kőgrádicsokon kellett felmenni, mert mi a felső lakásban laktunk. Anyám kis kertet csinál a lakás körül. Emlékszem a karósbabra, a rengeteg kékvirágu felfutóra, violára, szekfüre; rezedára, vaniliára, betoniára (pétunia), biszijókra, verbénára s egy-két sugárzó arcu napraforgóra. Egész napokat a növények közt babrálok. Az ajkaim közé s az orromhoz viszem őket s végtelen nagy jóleséseim vannak. A gyermek kezdi érezni a világerdő titokzatos édességét.

Lenn a földszinten egy fiatalembernek elképesztően szép nadrágtartója van. Heteken át mindennap elhatározom, hogyha egyszer király leszek, ilyen nadrágtartót fogok venni.

Lakóházunkkal szemben, az ucca másik oldalán volt a Menyhárt-testvérek füszeres boltja a „Jó Baráthoz“. A cégéren két kéz fogott egymásba. Mikor 1925 novemberében Kolozsvárt voltam, ez a bolt és ez a cégér még meg volt. Jenő bátyám, aki nagy betyár volt, kezembe nyomott két krajcárt és átküldött a boltba ezzel a tanitással: — Mondd ezt: Menyhárt bácsi, kérek két krajcárra szunyoghájat. — Én a nyiló boltajtó nagy csengőjétől s a kis boltot megtöltő vevőktől zavarba jöttem és reszkető hangon kértem: — szunyog bácsi, kérek két krajcárra Menyhárt — hájat. — Óriási kacagás zuhogott fel, tizszer is elmondatták velem a mondatot s a boltos és fiatal felesége teletöltötték a két markom „angolgyümölccsel“ (cukorka).

Egy reggel egy asszony ront be hozzánk s hozza a hirt, hogy Menyhárt boltosné az éjjel megfulladt ágyában. Este almát evett, a csutkának bizonyos részecskéi a torkában maradtak s igy fulladt meg álmában.

Érdekes, hogy ennél a háznál, ahol körülbelül kilenc hónapig laktunk, Jenő bátyám fennebbi esetét kivéve: egyetlen egy testvéremre sem emlékszem. Mintha nem is laktak volna otthon. Valószinüleg ez azért van, mert ebben az időben teljesen magammal: testem életének s a világgal történő kapcsolatainak felfedezésével voltam elfoglalva.

Következő lakásunk már döntő jelentőségű a Szabó Dezső-kozmosz kialakulásában. Ennek a háznak a tulajdonosnőjéről: Bogdán Póli ház volt a neve. Fennebb volt a hegyoldalon: a Felsőszén-ucca és a Kőkert-ucca sarkán. A hegyoldal magas partján épült, vagy tiz lépcső vitt fel az udvarára, mely vagy másfél méter magasságra volt az ucca szintje fölött. Mi laktuk az egész tel-

ket. Volt szép udvarunk két lombos fával. És: kert, kert, végtelen, bozontos délamerikai őserdő! Igaz, hogy mikor husz év mulva valami véletlenből viszontláttam ezt a végtelen őserdőt, hihetetlen meglepetéssel tapasztaltam: hogy bármely irányban egy pár ugrással átugorhatom. A kert deszkakeritése mögött az ugynevezett Istvánffykert nagyobb végtelensége segitett az őserdői horizontnak. Ezt a kertet azóta teleépitették egyetemi épületekkel. Akkor csupa gyümölcsfa volt.

Mi volt ebben a kertben? Minden. Az egész még el nem vesztett paradicsom. Körte-, alma-, szilvafák, veresszöllő- (ribiszke) és egresbokrok. Azután az anyám virágai, nagy táblákban, gazdag özönlésükben kicsapva az udvarra is, elhullámozva a küszöbökig. Anyám még egy kis kukoricásnak is tudott helyet szoritani az egyik szegletben, ahol forró nyári napokon az ugorka-, a tökindák és levelek szaga elkeveredve a felforrósodott kukorica szagával, valami csodálatosan részegitő levegőt adott. Aztán volt a kertben egy félhomályos, ezer dologgal zsufolt, vastag deszkákból épült kamra. A kamra és a kert keritése között keskeny sikátor volt, tele homállyal, óriási csalánokkal és lobodákkal és a titokzatosság jóleső halvány félelmeivel.

Micsoda boldog mámorral élt itt minden! Mintha az édesanyám vigyázó szemeiből az élet tokaji borát itták volna: fák, virágok s még a „sikátor“ buriánjai is hejehujázva táncoltak bele a nagy életcsárdásba. Egy döblecünk (sütőtök) akkorára nőtt, hogy nekem külön szobát faraghattak volna belé. Az anyám százszinü violái óriási gerezdekben lóbálták szét illatukat. De a legmulatságosabb volt egy papsajt imperálizmusa. Ez a gyom-Mussolini az udvaron, közel az ucca fölött magasan tarajló keritéshez nőtt világra.

Eleinte éppen olyan taknyos, vézna kis proli volt, mint bárhol ismert kollégái. De úgy látszik, revideálta világnézletét. Egyszerre csak látunk egy roppant izmos papsajt-kamaszt, mely már magasabbra nőtt a keritésnél. Aztán lett másfélember nagyságu, fatörzsü, terebélyes, hatalmas; gőgös Über-papsajt. Az uccán csoportban álltak meg az emberek a csodálatára és az egész városnegyedben beszéd tárgya volt a „Tekintetes aszszonyék“ papsajtja. Mert ebben a szegény negyedben, ahol úri ember nemigen lakott, apám volt: *a* Tekintetes Úr és anyám *a* Tekintetes Asszony.

Egy reggel anyám nagy titokzatos arccal hivott a kertbe. Kijelölt egy szép négyzet-alaku területet, lehetett vagy négy négyzetméter és mondta: — Na rajkó, ez a te kerted, meglátom, milyen ügyes gazda leszel. — Adott egy csomó palántát s pelargónia (muskátli) és szekfü oltványokat. Ez a „kert“ eddig csirázott szerte-szét matató lelkecskéimet egyetlenegy lélek egységébe hozta. És ekkor éltem meg először azt a jelenséget: mely egész életemen át egész lelki termésem alapformája maradt. Amint anyám ajándékának nagy öröme belémgyult, szóval: amint a külvilágtól megkaptam a tevékenységre inditó lökést: egyszerre *teljes egészében* láttam kis kertemet úgy tökéletesen készen, amilyenre meg fogom csinálni. Igy voltam mindig minden művemmel. Az alkotás sohasem egy ötletből: egy alakból, életrészletből stb. indult ki. Először mindig *az egész* volt meg bennem s ez termelte ki magából a részleteket. Egész bizonyos: végzetesen: az elképzelhető legabszolutabb szintétikus lelkialkat vagyok.

Még most is bennem van ennek az első „alkotásnak“ édessége: hiszen ez volt életem első nagy mozgósitása. A fáskamrából nagy nyirága-

kat cipeltem elő. Nagy türelemmel egyenlő pálcikákat tördeltem belőlük. Ezekkel aztán körül szurdaltam birtokomat. Az egymástól egyenlő távolságra álló pálcikákat vékony nyirvesszőkkel fontam egy csodálatosan valószinü keritéssé. Elül hatalmas kaput épitettem. Két szép fehér vastagabbacska nyirfaág volt a két sasfa s ezekre vesszőkből diadalívszerű tetőt csináltam. Kinyitható, becsukható vesszőajtót is fabrikáltam a kapuba, melynek sarkai és zára a lánytestvéreim kézimunkájából elhullatott „hárász“ végecskékből készültek. Az egész hitbizományomat egy szép széles úttal két részre osztottam, melyet lapos fehér kavicsokkal kiköveztem. Ebből aztán apróbb utak ágaztak szét, szigoru szimmétriával szabályos geométriai formákat alkotva.

A főút végére kis házacskát épitettem tégladarabokból és agyagból. Fedele és ajtaja deszkaskatulyák oldalaiból készült. Két ablakába ugy keritettem üveget, hogy anyám csendes elnézésével elkölcsönöztem a nappali falán csüngő két kisebb fényképnek a védőüvegét. Függönyhöz szines rongyokat leánytestvéreim adtak.

A főút két szélére egyenlő távolságokra kisasszonypapucs-palántákat ültettem, melyek megnőve igen méltóságosak: gesztenyefa formájuak. A többi palántakat (viola, szekfü, pellárgónia, betónia (= pétunia), császárszakál, oroszlánszáj stb.) szimmétrikus csoportokba osztottam szét az ágyásokba. A keritésem és a kapum tövébe felfutó (délignyitó) magot ültettem.

És a föld, mint egy jó öreg házikutya, vidáman odajátszott világot kezdő kis pajtásának. — Játszodjunk Dezsőkével, hogy szeresse meg örökre fakadó titkaimat, — mondta a drága öreg kujon, és ugy töltötte növénykölykeimbe az élet borát, hogy az csupa csuda volt. Pattantak a magvak,

rohantak a csirák, bomlottak a levelek. Pedig eleinte alaposan belelábatlankodtam a munkájába. Minden órában kétszer-háromszor kihuztam a földből a palántákat és oltványokat, hogy megnézzem: nő-e már a gyökerük. Még az ebédről is felugrottam két fogás között s kifutottam kémlelni növényeim földi titkait. Mikor anyám megkérdezte, hova rohantam ilyen illetlenül, lelkendezve feleltem: Már nő, már nő! — és lemértem mutató ujjamon, hogy mekkora már a próbálkozó gyökerecske. Anyám — mint minden hasonló esetben — csacsikirálynak nevezett és megmagyarázta, hogy ezzel veszélyeztetem ültetvényeim életbiztonságát. És mert egy szép kis muskátliágam tényleg belehalt ebbe a tulmozgalmas állapotba: lemondtam érdeklődésemnek erről a részéről. Ehelyett hihetlen éberséggel lestem: hogy egy kis gyom, apró csalán, békavirág, vagy más kitaszitottja a növénytársadalomnak felüsse fejét birtokomon. Akkor aztán gyomláltam oly buzgósággal, hogy annál gyomlálóbb gyomlálást képzelni sem lehetett.

Pár hét mulva csodálatos paradicsom lett a Dezső-hacienda. Keritésemen egymásután nyiltak fel a felfutó nagy kék szemei s komoly áhitattal nézték a nyár boldog tovaomlását. A kisasszonypapucsok megnőtt terebélyecskéi titokzatos furcsaságu árnyékokat vetettek a kis ágyásokra. A bácsi-képü császárszakállok igazán „nagyképüek" voltak és ezerszinüek. Négy-öt muskátlim óriásokká duzzadt s már bimbókat dárdáztak a levegőbe. Kinyilt violáim szaga pedig olyan jó volt, olyan hosszucirógatásu, mint esténként az édesanyám keze szőke fürteimen.

Nagy dicsőség volt nekem ez a kert. Látogatóink nem győztek eléggé csodálkozni a négy és féléves gyermek Le Nötreságán. Csak ne csókol-

tak volna összevissza. Ezek a csókok voltak első gyermekségem állandó szörnyüségei. Kézről-kézre adtak s mindenki az arcom frisseségébe törölte a száját. Különösen valami Lujza néni borzalmas lapos, széles csókokat, valóságos csók-havelokokat boritott rám. Alig tudtam kitörölközni belőlük.

Ebben az időben a kertemnél egy egyetemesebb érvényű és végzetesebb boldogság is ért, bár csak megkésve vettem észre. Egyszerre csak tudtam olvasni.

Családunkban egész vallásos kultusza volt a magyar irodalomnak. Ebben az egyetlen dologban még rettenetes zord és idegen apám is együtt volt velünk. Bár igen szegények voltunk: a nagy magyar klasszikusok, sőt a kor ünnepeltebb költői is diszkötésben, lehetőleg képes kiadásban voltak meg. Minden karácsony s a születés- és névnapok új köteteket hoztak a házba: anyai, testvéri vagy más dedikációkkal, melyekből a nemes pátosz ritkán hiányzott. Petőfi-kiadásunk kettő volt. Egy teljes képes kiadás a Barabás rajzaival. A másik, a család dédelgetett könyve: Petőfi verseinek 1846-ban összegyüjtött kétkötetes kiadása.

Esténként, apánk hazavárásának szomorú óráiban, lelkünk függönyei mögött nyugtalanul alvó vak rémületekkel, összebújtunk anyánk körül. Vagy ő mesélt, vagy a könyveket vettük elő. Jenő bátyám benn lakott a kollégyomban, de ha nagyritkán otthon volt, ilyenkor ő olvasott fel valamit. Rendkívül szép hangja volt s teljes átéléssel hozta belénk az olvasott dolgok életét. A mindennapi felolvasó Ilona néném volt, ki szintén szépen tudott olvasni. Legtöbbször verseket olvastunk, sok rövidebbet vagy egy hosszu elbeszélő-

költeményt. Próza-olvasás ritkán volt, a regényeket vagy elbeszéléseket inkább anyám mesélte.

Csodálatos, hogy mit jelentettek nekem egész kezdő gyermekkoromtól fogva ezek a mesélések és felolvasások. Az akkori átéléseket most is egész frisseségükben, egész levegőjükkel vissza tudom élni. De most sem tudnám pontosan összes elemeire bontva elmondani, hogy mi történt bennem.

Folytatása a márciusi füzetben.

AZ ÚJ HONFOGLALÁS FELÉ.

A Karácsonyi Levél 2-ik része.

I. A népképviselet.

Azokra a gondolatokra, amelyek itt következnek s amelyek a magyarság élethez jutásának elkerülhetetlen feladatait mondják, a mai politikai élet apró vigécei fölényes mosolygással mondják: — Szép, szép gondolatok. De sohasem lesznek egyebek, mint szép gondolatok. Mert ezek a gondolatok Magyarországon sohsem lehetnek a *„reálpolitika“* alapjai.

Könnyebbség kedvéért elfogadom ezt a cudarul idegen szóösszetételt: *reálpolitika*. És keresem: milyen tartalom van e rossz idegen szó mögött.

Mi a tényleges tartalma a fertelmes év: 1867 óta ennek a szónak? Annak a fizikában észlelt törvényszerűségnek a mintájára, hogy az erő a legkisebb ellenállás irányában érvényesül; egyszerüen röviden ez: *olyan politikát csinálni, mellyel legbiztosabban és leghamarabb kormányhatalomra jutunk és amellyel ezt a hatalmat a legkönnyebben a legtovábbra megtarthatjuk*. Vagyis: olyan államot csinálni a magyarság testén, mely az ország összes hatalmi tényezőinek védő és szerző gépezete. Hogy ezek a tényezők az illető kormányban lássák legfőbb biztositékukat és minden életösztönük erejével igyekezzenek azt minél tovább a hatalmon tartani.

Mit jelent ez magyarra forditva? Melyek ezek a tényezők Magyarországon? 1. Az idegen dinasztia. 2. Az idegen arisztokrácia. 3. Az idegen

magas klérus. 4. Az idegen ipari és kereskedelmi kápitálizmus és függvénye: az idegen sajtó. 5. A nagyrészt idegen legmagasabb katonai hatóság. 6. Az idegen magas bürokrácia. 7. Az idegen municipiumok.

Tagadhatatlan, hogy az *1867* óta napjainkig uralkodó kormánypolitika bármily jelszó vagy frázeológia mögött e tényezők számára bőven és kiadósan reális politika volt. És mely elemek nem jelentettek hatalmi tényezőt az uralkodó hatalom számára? A magyar parasztság, a magyar munkásság és a magyar szellemi munkások milliós és százezres tömegei. Ezek számára ez a *„reálpolitika“* a jelen minden szenvedésével, a ma megölt holnap egész jövőtlen vak reménytelenségével irreális politika: halálpolitika volt. Igy teljesült meg az öt világrész legembertelenebb természetrajzi képtelensége: a magyar magyarság jövőjének tervszerü megépitése sohasem jelenthetett *„reálpolitikát“* Magyarországon.

Igaz: ezeknek az elemeknek is jutottak bizonyos *reálpolitikai* gyönyörűségek, ha nem is táplálók, de annál zajosabbak. Mert a kormányhatalom részesei fájdalmasan csak korlátolt számban lehetnek. Igy mindig sokan vannak olyanok, akik még csak szeretnének e hatalomra jutni. Ezek nagyon reálpolitikusan tudják, hogy mit jelent az nekik törtetésükben, ha nevüket a tömegek lelkesedő zaja löki előre. Ezeknek aztán egy átmeneti, még nem revideált, mondhatnám: „romántikus“ alkalmi „reálpolitikájuk“ van. Ez a pecsenyeelőtti reálpolitika aztán tényleg minden jót megigér az élet e szomoru milliós statisztáinak. A fene turáni pogány magyarságtól az „intransigens“ faji védelemig ugy ömlik az áldás ebből a fürészelő alreálpolitikából, mint részeg szájból a tegnapi jó. Ez a másodrendű reálpolitika pontosan

a kormányhatalom küszöbéig ér. Erre a küszöbre fellépve aztán a hirdetője ezt mondja: — *Revideáltam.* — Jól meg kell érteni: nem azt mondja, hogy mit, milyen okokból milyen mértékben és módon és milyen célokért revideált. Egyszerüen ezt mondja: — *Revideáltam.* — És tényleg, ez csak egy szó s nem jelent semmilyen testi vagy lelki tevékenységet, lelkiismereti számadást, új termékeny lelki elindulást. És mégis valami halálosan komolyat, végzetesen tragikusat jelent a magyar munka milliós elitéltjeinek. Ezt jelenti: most már mehettek a fenébe és maradhattok ott, ahol voltatok. Elvégre is az a fő, hogy én maradjak a nehezen megszerzett hatalmon és erre a célra mégis csak jobb az a másik régbevált igazi reálpolitika, mely összes elődeimet a hatalmon tartotta.

További értelemben aztán jelenti a „reálpolitika“, a zsákmányra törtető politikai gangsterek mindennapi csatájának apró taktikáját. A szőnyegkihúzásokat, a megfúrásokat, az elfűrészeléseket, a voks-musztangok ügyes meglasszózását stb., stb. Mindazt a piszkot, aljasságot és embertelenséget, melyekkel ezek a csatorna-Machiavellik napról napra demoralizálják a közéletet.

Az újlelkű magyar minden emberi tisztaságával, egész megváltó akaratu magyarságával halált jelent erre a hagyományos *„reálpolitikára.“ Az újlelkű magyar a magyarság örök, egyetlen reálitását a magyar munka milliós tömegeiben: a magyar parasztban, a magyar munkásban, a magyar szellemi munkásban látja. Minden más elemet csak annyiban tűr meg, amennyiben ezek az elemek az élet valamely nélkülözhetetlen funkcióját jelentik ez egyetlen reálitás számára és csak azok közt a határok közt, melyek közt ez a jelentésük nyilvánvalóan megvan.*

Az újlelkű magyar halálosan megveti az apró taktikák, az ötvenpercentes megegyezések, a „közös plattform keresések“ a „közös nevezőre hozások“, a praktikusan gyáva revideálások: az egész eddigi *„reálpolitika“* meddő és szennyes módszereit. Ehelyett: tudva azt, hogy a régi korhadt világrend rothadt elemeivel nem lehet új világot építeni: minden felelőség heroikus vállalásával hirdeti a maga sérthetetlen új dogmáit, minden elemében szükségszerűen egységes gondolatrendszerét. És mikor az új tábor megnövekedésében elérkezettnek látja az időt: a több erő becsületes nyilt kényszerével, új életet adó, halálosan szigorú következetességgel valósítja meg a magyar élet új rendjét.

Mert az új magyar honfoglalás az élet minden terén, az egyén és közösség minden viszonylataiban: új morált jelent. Hiszen ez az új horizontu magyar sokkal jobban ismeri az emberi lélek mechánizmusát s a közösség élettani törvényeit, mintsem hinni tudná, hogy szennyes és beteg eszközökkel tiszta és egészséges kort lehet teremteni. Hiszen az ilyen eszközök szükségszerűen olyan embertípusokat és olyan közéleti levegőt teremtenek, hogy végzetesen lehetetlenné teszik minden becsületes egyetemes érdekű cél megvalósítását. Bűnös és őrült okoskodás az, mely ezt mondja: — Legyünk húsz évig szajhák, hogy aztán zavartalanul szűzek lehessünk. — Az új lelki felkészültségi magyar mindenekelőtt éppen a csatorna-machiavellik, a honmentő Rokámbolok, a politikai gangszterek és siberek megsemmisítését jelenti. Az új honfoglalás ehelyett a heroikus program-hirdető, a nyilt erővel harcoló, a minden szükséges történelmi leszámolásra kész magyar harcos típusát teremti meg.

Mert ez az új magyar már nem: *„kapcsol ki“*. 1867. óta a mai napig kedves divat, hogy egyetlenegy jelszóra, egyetlenegy köz-szenvedélyt jelentő problemára úszították a magyarság minden figyelmét. Minden más problémához odaénekelték: — Ennek bolygatása ma nem időszerű, ezt a kérdést ma okosabb dolog *kikapcsolni*, ne bontsuk meg a mai nehéz időkben a nemzet egységét ennek a kényes kérdésnek a feszegetésével, ne adjunk ellenségeinknek tápot stb., stb.

Sajátságosan: ezek a nagylelkűen *kikapcsolandó* problemák mindig olyanok, melyeknek megvalósítását a magyar magyarságnak, a magyar munka milliós tömegeinek legmélyebb életszükségei sürgetik. A magyarság így mindig *„kikapcsolt“* elem volt a saját hazájában. Ma az irredenta az az általános kloroformos kendő, mellyel a magyar lélek minden más veszélyre riadó ösztönét holtra kábítják. Micsoda gyalázatos, milyen minden magyar jövőt meggyilkoló üzletet tudtak csinálni a magyarság nagy történelmi tragédiájából!

Mi erre ezt feleljük: — Az élet összes folyamatai annyira egybehatók, minden folyamat annyira meghatározó eleme minden más folyamatnak: hogy egyszerre szembeszállunk minden megoldásra váró problémával és azokat egy új egységes gondolatrendszerrel egy teljesen új életrendben akarjuk megoldani. Hiszen bármelyik problema *kikapcsolása* a vereség és a halál következményét jelentené erre az új honfoglalást jelentő jogrendre. És ha már valaki nem tud megélni a megszokott *kikapcsolások* nélkül: hát kapcsoljuk ki az uralkodó érdekszövetségek s a hódító idegenség érdekeit. *De az új életet*

követelő magyar problemák megoldásánál a legkisebb engedményre sem vagyunk hajlandók.

Mi már teljes lelki védettséggel nevetünk a *„lassú fejlődés“* és a *„még rá nem érettség“* sokszor bevált hülye és svihák nótáin. Minden nemzet életében előfordul olyan időpont: hogy a századokon át felgyűlt történelmi bűnök, elhanyagolások, ki nem elégített szükségek problemáit máról-holnapra kell egy új életrendszerrel megoldania. Az olasz fásizmus, a török kémalizmus és az újabb orosz fejlődés letagadhatatlan példák erre a tényre. Különben is, ma már az elemista gyermekek is tudják, hogy egy nép sincs „ráérve“ semmiféle új intézményre: hanem csakis a már megvalósított új intézmények nevelik és érlelik rá a tömegeket az ezeknek az intézményeknek megfelelő lelkialkatra. Többször rámutattam, hogy a francia nép éppen a francia forradalom előtt volt legkevésbé *ráérve* a köztársaságra. Ismeretesek a 18-ik század royalista tömeghisztériái. Hogyan is érhetett volna meg a francia néplélek a köztársaságra egy olyan uralom alatt: mely a vallás, a nevelés, a köz- és magánélet minden tényével és intézményével királyhívővé kalapálta a lelkeket?! Aztán: megcsinálták a köztársaságot és ez a maga intézményeivel magához érlelte a lelkeket. Az emberi fejlődés folyamán igen sokszor így valósultak meg olyan új történelmi képletek, melyeket a régi rendszer haszonélvezői még e megvalósulás előestéjén is fölényes mosollyal *utópiának* neveztek.

1.

Kétségtelen: hogy annak a nagy történelmi vajúdásnak a mélyén, mely ma egész Európát válsággal gyötri, — még külpolitikai vonatkozásban is — az állam problemája áll. A millió

életérdekből előparancsoló új történelmi cél: *az államot bizonyos uralkodó érdekszövetségek részvénytársaságából átalakítani a munka nagy tömegeinek, a nemzet egész testének védő és szerző gépezetévé.* Olaszország, Törökország, Oroszország, Németország történelmi láboratoriumok, ahol e nagy cél irányában indultak meg jelentős kísérletezések.

Természetes: hogy ez új állam megépítésénél a törvényhozás módjának, a népképviselet formájának van elsősorban döntő jelentősége. Ezért érthető, hogy az összeomlás óta e körül a kérdés körül puffant el a legtöbb szó-bomba. Itt kell a dolgok legmélyére világítanunk: mert a napi divatok vigécei és a zsákmányukért remegő érdekeltek lármája nyomán itt történtek a legmélyebbre ható tévedések.

Új bölcsek akadtak, akik kimondták a Francia Forradalom és a demokrácia csődjét. Követelték a visszatérést a kevesek uralmához. Igen sokan: nyiltan az olasz, titokban az orosz diktatura igézete alatt: a diktatura egyedül megváltó erejét hirdették. A legelgurultabbak pedig a rendiség és a középkor uralkodási formáinak visszahozatalát sürgették.

Azt hiszem, hogy akik a Francia Forradalomtól megindított demokrátikus fejlődés csődjét hirdetik: a mai napok fáitól nem látják az évek erdejét és a leglényegben tévednek. Mert ha a dolgok mélyére látnának, észrevennék: *hogy a mai válság éppen ennek a demokrátikus fejlődésnek szükségszerű történelmi állomása. A Francia Forradalomtól megindított demokrátikus fejlődés ebben a válságban fogja megtalálni azokat az új formákat, amelyek erejével az elkövetkező új korban szélesebb és biztosítottabb demokráciát jelenthet.*

A gazdasági, politikai és szellemi téren a Francia Forradalomtól megvalósított szabadságverseny mélyén az a történelmi ösztön dolgozott: hogy minden egyéni érték és erő felszabadulhasson az új világ megépítéséhez. De meg kell gondolni, hogy a tizenkilencedik század csak első állomása ennek a demokrátikus fejlődésnek és így nem lehet csodálkozni, ha az első megvalósítás mámorában a szabadverseny biztosítására megteremtett szabadságok mellé elfelejtették e szabadságokat megtartó biztosítékokat is létesíteni. Igy jött létre aztán a végzetes fejlődés: a verseny szabadsága minden téren a legmegemésztőbb zsarnokságra, illetőleg: a munka tömegeinek teljesen reménytelen szolgaságára vezetett. Gazdasági téren a kártelek, trustök és más üzleti gangek, politikai téren a rejtett pártdiktaturák, sajtóban és szellemi téren a politika és üzlet egyesült hatalma pusztítóbb zsarnokságot jelentenek az előző korok minden zsarnokságainál. És ebben a halálos fejlődésben a történelmi, az emberi kiválasztás a Darwintól megjelölt természeti kiválasztás ellenkezőjévé fejlődött. A testükben és lelkükben minél egészségesebb, minél gazdagabb életű, a szellemi értékeikkel minél magasabbrendű egyének helyébe a minél immorálisabb, a betegségeiket és bűneiket is törtető eszközökké, versenytényezőkké tevő, szellemileg alsórendűen állati ravaszságu egyének jutottak az élet uraivá. Szükséges-é állításom bizonyítására típusokat idézni ide a gazdasági, politikai és szellemi életből?

Mármost: *ez nem a Francia Forradalom, nem a demokrátikus fejlődés csődje. Ellenkezőleg: ez éppen fokozatos és végleges elsikkasztása annak az egész történelmi akaratnak, mely a Francia Forradalmat és a demokrátikus fejlődést megin-*

dította. Mert a Francia Forradalom folytatását, a demokrátikus fejlődés új szükséges állomását végzetes tévedés a szabadversenytől megteremtett kápitálista zsarnokságban látni. Hisz ez éppen halálos ellensége, megsemmisítője e két nagy történelmi mozdulásnak. A Francia Forradalom, a demokrátikus fejlődés folytatását, vagy legalább is a történelmi akaratot erre a folytatásra: ma az olaszországi, oroszországi s talán a törökországi és németországi kísérletek jelentik.

Tudom, hogy a tájékozatlan vagy elfogult s a szavaktól a lényeget nem látó elme elképed erre az állításra. És ez az elképedés onnan van, hogy a szabadság, a liberálizmus és a demokrácia fogalmába okos ravaszsággal belopták a korlátlan, minden eszközt megengedő szabadverseny jegyét. Igy lett aztán a szabadságból a zsákmányemberek szabadsága a munka elítélt rabszolgáival szemben. Igy lett a liberálizmusból egész társadalmi osztályokat, fajokat vagy nemzeteket kizsákmányoló és elnyomó antiliberálizmus. Igy hamisították a demokrátikus fejlődést a legegyetemesebb szolgaságot és megkötöttséget jelentő antidemokráciává.

Egy történelmi fogalmat nem elvont okoskodások határoznak meg. Mi a demokrácia feladata a mai élet valóságában, adva lévén a világháború gazténye és a mai politikai, gazdasági és szellemi zsarnokságok minden tömeget és munkát kizsákmányoló hatalma?

Röviden összegezve ez: megszüntetni, eltakarítani a Francia Forradalomtól megindított demokrátikus fejlődés útjából mindazokat az okokat és folyamatokat, melyek ennek a tömegek felszabadítására, minden munka védelmére irányuló történelmi akaratnak meghamisításával a tömegek újabb, egyetemesebb szolgaságát, min-

den munka korlátlanabb kizsákmnyolását jelentő zsarnokságokhoz vezettek. Tehát:

1. *A nagy Francia Forradalomban és később alkotott szabadságjogok mellé megalkotni e szabadságok biztosítékát.*

2. *A versenyt minden téren olyan keretek közé állítani, hogy a szabad zsákmány minden lehetősége megszünjék s minden egyéni termés és munka teljes védelmet találjon.*

3. *Az állami élet mindennapi építését, a törvényhozást, az egész történelemcsinálást olyan intézményekben és formákban valósítani meg, hogy ezek minden tényükben és mozzanatukban történelmi ránevelést jelentsenek a nemzet egész tömegének: a közösség céljainak, problemáinak megismerésére, megvalósításuk módozataira, az egyén érdekeinek és jogainak helyes meglátására, ez érdekek és jogok egészséges és termő bekapcsolódására a közösség életébe. Szóval olyan új államot teremteni, mely minden intézményében minden percben folytonható történelmi nevelés arra, hogy a nemzet egész tömege állammá, az ország egész teste parlamentté fejlődjék.*

Aki a dolgok mélyére lát, észreveheti, hogy minden esetleges zavaró tünetek dacára: az Olaszországban és Oroszországban beállt változások határozott megindulást jelentenek az állam ilyenszerű átalakítása irányában. Igen: ezekben az országokban *nem* a Francia Forradalom csődje teljesedik meg. *Ellenkezőleg: ezekben az országokban a demokráciát megindító Francia Forradalom eredeti történelmi akarata keresi az útakat, hogy megsemmisítve azokat az akadályokat és zsarnokságokat, melyeket a szabadversenyánárkia teremtett meg e történelmi akarat útjába: megalkossa a demokrácia új, szélesebben védő és termő korát, melyben már minden szabadságnak*

megépített biztosítéka is van s melyben az állam már a nemzet egész tömegének védő és termő gépezete.

Igaz, hogy mindkét országban ez egyelőre a diktátura formájában történik, de ez nem téveszthet meg olyan elmét, melynek horizontjában ott van az emberiség történelmi fejlődése. Hiszen mindkét országban lényegében a dolgozó tömegek érdekeinek megszervezésére törekszik a történelmi kísérlet és úgy, hogy az megvalósításokat és történelmi ránevelést jelent egy elkövetkező intézményesen biztosított szélesebb demokráciára. Természetesen: az új demokrátikus állam nem lesz sem fasiszta, sem bolseviszta. De a maga új jogrendjében értékesíteni fogja e két történelmi laboratórium értékes kísérleti eredményeit.

Aztán: a történelem folyamán az új jogrendet általában diktaturák valósították meg. De a diktaturák mindig csak átmenetiek s történelmi értékük annyiban van, amennyiben: 1. olyan új erőviszonyokat tudtak teremteni a nemzetben, melyek az új jogrend érdekeinek teljes védelmét jelentik. 2. Az új jogrend lelki feltételeit a nemzet ösztönösen megnyilatkozó lelki tényezőivé tudták beidegzeni. A polgári demokrácia számára ilyen új erőviszonyokat teremtő és történelmi beidegző diktaturát a Francia Forradalom és a Napoleon uralma jelentettek.

2.

Az itt elmondottak megvilágításában megláthatjuk, milyen történelmi értéke van a népképviselet mai formájának. A mai népképviseleti forma megvalósításánál nagy általánosságban véve két ellentétes tábor küzd. 1. Azok, akik a választói jog valamilyen megszorítását, olyan módozatát követelik, hogy a parlamenti kiválasztásnál döntő súlya legyen az úgynevezett művel-

tebb elemeknek. 2. Azok, akik a választójog teljes, korlátlanul általános kiterjesztését akarják a titkos szavazás formájában.

Lássuk először az első forma értékét, nem az elvont okoskodás mondataiban, hanem a magyar valóságok egybeható tényei közt. Melyek ezek a „műveltebb elemek?"

Ezek: 1. A nagybirtokosok és az arisztokrácia, az ipari és kereskedelmi kapitálizmus. A magas klérus, a magas bürokrácia. 2. A középosztály latájner elemei: az egyházak, az iskolák, a hivatalok alkalmazottai. A kereskedelem és ipar közép és kisebb tényezői és bizonyos vonalon felüli alkalmazottak. A közép- és kisbirtokosság.

A két csoport közül az első azokat jelenti, akik régi hagyományok, vagy az állam-üzletben elfoglalt új szerepük erejével kitermelik a nemzet tömegeit, az egész nemzeti munkát. A nagy zsákmányok erősei, akikkel szemben éppen annak a parlamentnek kellene megvédenie a dolgozó tömegeket, a munka jogait, amelynek létrejöttében nekik van döntő szerepük. A magyar faj szempontjából pedig végzetes tényező az is: hogy e csoport elemei minden képzeletet meghaladó arányban idegenek: idegen agyúak, idegen szívűek, idegen zsebűek.

A második csoportnak, az úgynevezett középegzisztenciáknak igen jelentékeny része alkalmazott, azaz: megkötözött, befolyásolható, összes életérdekein át irányítható helyzetben van és így szavazatában egy társadalmi réteg orgánikus szabad akaratának megnyilvánulásáról szó sem lehet. A többi, kevésbé megkötött elemeknek pedig hatalmas aránya megint idegen.

Még megdöbbentőbb az eredmény, ha megvizsgáljuk e „műveltebb elemek" műveltségének

tényleges értékét a népképviselet létrehozásában. Az első csoport elemei, a gigászi magánérdekek megépítői igaz, halálos biztosan látják a céljaiknak megfelelő eszközök és útak értékeit. De vajjon így van ez a második csoport elemeinél, a középegzisztenciák nagy tömegeinél is? Vajjon egy tanárt az a műveltsége, hogy elsőrendű szakértő az ó-zend lágy aspirátáiban, vagy a tizenhatodik század magyar irodalmában érvényesült hatásokban: ráképesít-é arra, hogy helyesen, az élet legmélyebb érdekeitől megokoltan lássa a történelmi élet problemáit, az államépítés mindennapi feladatait? És hasonló kérdést tehetünk fel a művelt középosztály bármely más állást betöltő egyedénél. Ezer kísérletezésben tapasztaltam, hogy amikor a közélet, az állam nagy kérdéseiről, pld. külügyi problemáinkról, a földreform formáiról, az adórendszer vagy a polgári per-rendszer szükséges reformjairól beszéltem egy egyetemi vagy másféle tanárral, egy miniszteri tanácsossal vagy szolgabíróval, egy pappal vagy orvossal: ezek sokkal tájékozatlanabbak, valósággal gyermekded lelkivilágot mutattak e problemákkal szemben, mint a szervezett munkásság vagy igen sok esetben a szervezetlen parasztság elemei. Egész morális felelőségemmel merem végső eredményként a következő állításokat adni:

A választójognak a fennebbi értelemben vett „konzervatív“, vagy „nemzeti szempontú“ megszorításánál:

1. A nemzet tömegeinek nagy kitermelői, a magánérdekek nagy zsákmányosai döntő súlyukkal a parlamenti kiválasztásban állandó veszélyt jelentenek a dolgozó nemzet egyetemére s az állami és társadalmi élet fejlődésére.

2. Az úgynevezett „művelt magyar középosztály“ egyrészt megkötöttségénél, másrészt annál a ténynél fogva: hogy a legkevésbé tájékozott a saját legmélyebb életérdekeiről, az egyetemes közéleti, politikai és szociális kérdések felől: kedvezményezett szerepével a parlamenti kiválasztásban csak nevelheti az előbbi pontban megmutatott veszélyeket és egészségtelen állapotokat.

3. A választójog minden ilyen megszorítása a hódító idegenek kizsákmányoló hatalmát jelenti a magyar faj munkája fölött.

Mit ígér a másik tábor igazsága, az egyenlő választójognak kiterjesztése minden teljeskorú egyénre? Természetesen, itt sem az elvont érvelések gyönyörűségeit vizsgáljuk, hanem: a ragadozásra és leigázásra már az anyacsókban felajzott emberek valóságát.

Ha ezt a választási módot becsületesen hajtják végre — és tegyük fel ezt a legjobb esetet —, a hatalom és pénz befolyása a választás eredményére igen csekély lehet. Mely tényezők határozzák meg ebben az esetben az eredményt? A következők:

1. Az egyéni és osztályérdekek.
2. A kor divatos politikai hangulatai.
3. A jelölt ügyessége.

Az első pont alá foglalt tényezők egészségesek és maguktól értetődők. De mely osztályoknak van tudatos ideológiájuk, orgánikusan helyes horizontjuk összes érdekeikről? Van először is a nemzeti munkát kitermelő érdekszövetségeknek. Ezek óriási arányban idegen elemek, és ha nem is volnának azok: az új állam éppen ezeknek a történelmi és szociális veszélyét akarja elhárítani a nemzeti munka nagy tömegei fölül. Azután van a szervezett munkásságnak. Ez dolgos, tanulnivágyó, intelligens és igen értékes ember-réteg. De

letagadhatatlanul — a fejlődés sajátos kényszeréből — ez az elem az egész világon uralomra törő zsidó nácionálizmus befolyáskörében van s így nem tud a magyar problemák összességére az a ható tényező lenni, mely értékénél fogva lehetne. De ez nem az ő történelmi hibája. Az úgynevezett magyar nácionálizmus rugdosta a hatalom minden eszközével ebbe a befolyás-körbe. És kérdés: nem lesznek-é a magyar parasztság milliós tömegei is ugyanennek a végzetnek a zsákmánya?

E két, aránylag csekélyszámú elem kivételével: a nemzet többbi, milliós tömegeinél, a „művelt" középosztálynál, a falu népénél: tudatos osztályideológiáról, arról, hogy az illető osztálynak milyen orgánikus szerepe van és kell, hogy legyen a közösség életében és hogy ez a szerep milyen jogokat és kötelességeket szab meg számára: szó sem lehet. Ami pedig a választást meghatározó egyéni érdekelt jelenti: ez ezeknél az elemeknél mindig Ézsau-porció, melyért társadalmi osztálya és az egész magyarság érdekeit, gyermekei jövőjét adja cserébe.

Tehát: a demokrátikus történelmi nevelésben nem részesült nemzet óriási többségű részénél az általános titkos választójog ma divatos formájában: a kor divatos politikai hangulatai és a jelölt ügyessége volnának döntő hatással a választás eredményére.

Kik teremtik meg a kor divatos politikai hangulatait? Az uralkodó érdekszövetségek és a közélet új éhségek szimatján elinduló szabad zsákmányosai. Szóval: túlnyomóan élősdi vagy idegen elemek. Főeszközük: a sajtó és a párt. A százpercentben idegen érdekű, idegen lelkű sajtó, melynek magyar alkalmazottai csak szomorú janicsárok, kik a német vagy zsidó imperiálizmus

számra mozognak betüket. És a pártok? A „magyar“ parlamentben vannak különböző arcu pártjai a keresztény németségnek, a zsidó érdekeknek, az uralkodó érdekszövetségek egyesített érdekeinek. De azoknak az új kulturális, szociális és gazdasági követelményeknek, melyek a magyarság, a magyar munka milliós tömegeit új honfoglaláshoz juttatnák, még szószólója sincs.

Hogy a kor divatos politikai hangulatainak konjunktúrás kihasználása — még ha ezeket a hangulatokat az élet legmélyebb szükségei termik is meg — milyen pusztító hatással van a magyarság politikai fejlődésére s minden sürgető problemájára: mutatja az a becstelen és lelkiismeretlen eljárás, mellyel az irredentát a belpolitikai törtetés eszközévé tették. A népszerűség egy olyan olcsó és kiadós formájával állunk szemben, mely minden lelkiismeretlen kalandort, minden műveletlenséget és tehetetlenséget a politikai élet Hunyadi Jánosává emelhet. Van-é olyan magyarpusztító politikai rendszer, amely mellé ne lehetne ma nagy tömegeket megnyerni, ha ügyesen bekandirozzuk a kor e mély tömegszenvedélyével? Kell-é példákat hoznom?

A választás eredményét meghatározó harmadik tényező: a jelölt ügyessége. Jól meg kell érteni: *nem a jelölt értéke, hanem a jelölt ügyessége.* Magyarabbul, sőt turáni magyarul: *a jelölt svádája és immorális képességei.* Hogyan tudja felelőtlen szavaival maga mellé gyujtani a tömegszenvedélyeket, milyen ügyesen lelkiismeretlen kortesfalkával tudja felcsaholtatni a voksokat. Az alkohol, a hazugság, a szennyes szenvedélyek milyen maró levével tudja kiönteni a voks-ürgét a rejtekéből: ez határozza meg, hogy kik csinálnak a magyarság számára törvényt, államot, életet: történelmet.

Milyen védelmet, milyen jövőt jelent a dolgozó magyarság tömegei számára az a képviseleti rendszer, melyben a képviselő, amint egyszer markába kaparította a mandátum sokat ígérő vadászjegyét: elfelejtheti minden ígéretét, csinálhat, amit akar s korlátlan szabadsággal követheti egyéni éhségei zsákmány-útait? Nem történt-e meg újabban sok helyen egész Európában, hogy az uralkodó érdekszövetségek kormánya maga létesített magának üvöltve szociális paraszt, munkás és polgári radikális pártokat? Természetesen nem azért, hogy ezeknek a néprétegeknek, melyekhez semmi orgánikus kapcsolatuk nem volt, az érdekeit kiharcolják. Ellenkezőleg: éppen azért, hogy e rétegek jogos elkeseredéseit veszély nélkül lezúgathassák a maguk bő szócsatornáin. És aztán: ha valami válság üt be: megható szó-kakasviadal után „kössenek paktumot“ vagy „fúziónáljanak“, vagy legalább is „kibéküljenek“ hangosan pukkanó nesze-semmi-fogd meg „vívmányért“ a kitermelő érdekszövetségek kormányával. Van-e a politikai becstelenségnek, a nép-becsapásnak olyan módja, mely a mai Európában nem volna parlament-képes?

És milyen politikai, milyen történelmi nevelést jelent e választási forma, akár megszorított, akár általános formájában a nemzet dolgozó nagy tömegei számára? Erre a kérdésre talán a mai törvények keretei közt nem is lehet teljes választ adni. Nincs még Balzac-, Dosztojevszky-, vagy Zola-regény, mely visszaadta volna a modern választási küzdelmek összes irtózatos mélységeit. De aki tudja: mennyi rágalmat, lelkiismeretlen uszítást, megvesztegetést, hazugságot, alkoholt, csalást, felbujtást jelent egy-egy választási Marengo vagy Waterloo, nem fogja túlzottnak venni ezt az állítást: *a népképviselet mai for-*

mája állandó szervezett demorálizációja a nemzet egyetemének.

És milyen emberi kiválasztást jelent a történelemcsinálás számára ez a képviseleti forma? Érdekes jelenség: mennyi hazafias aggódás történt akörül, hogy ki szavaz és ki nem szavazhat. De sokkal kevesebb érdeklődés reszketett akörül a kérdés körül: kire szavaznak és kire szavazhatnak. Pedig ez a döntő tény a nemzetek sorsában. Amíg a minden morális és szellemi érték nélkül a politikai hatalmak körül lézengő közéleti selyemfiú, a törvényerdő minden rejtelmében kitanult dú-ügyvéd, a kártyabarlangok pinkapénzétől nagyobb falatokra vágyó ujságíró és a társadalmi mocsár egyéb förtelmei történelmi tényezők lehetnek a szavazás útján: a nemzetek kenyere, sorsa, élete mindig a szabad zsákmány halálos végzete alatt áll. Aligha túlzott az állítás: *a népképviselet mai formájával — kevés kivétellel — az ország morál, műveltség és képesség szempontjából legkevésbé értékes elemei jutnak az ország sorsa irányításához.*

Nincs más kivezető út: szakítva minden elfogultsággal, meg kell alkotni a népképviselet oly formáját, *mely állandó történelmi nevelést jelent arra, hogy a nemzet egész tömege állammá, az ország egész teste parlamentté legyen.*

3.

A következő tervezetben természetszerűen tartózkodom minden részletezéstől. Az ilyen egyetemes vonatkozású intézménynél a részletes kidolgozás csak az összes idetartozó adatok megvizsgálásának s az illetékes szakértők meghallgatásának eredményén épülhet fel. És még az így elért eredmény is csak kísérleti formának tekinthető, mely aztán a gyakorlati megvalósításban az

észlelt tapasztalatok tanításai szerint folyton-folyvást tökéletesíthető, mindig azzal a törekvéssel, hogy az új állam fennebb megjelölt nagy történelmi célját minél szélesebb és teljesebb értelemben valósítsa meg.

Az ország új felosztásánál bizonyos számú választókerületre nem adminisztrációs szempontok döntenek, hanem az a törekvés: hogy a választókerületek földrajzi, gazdasági, ethnikai vagy bármely más belső, orgánikus okból lehetőleg valamilyen egységet jelentsenek. A választókerület minden huszonnégyévet betöltött férfi vagy női tagjának mindenegyéb megkötés nélkül szavazati joga van. Minden kerület titkos szavazat útján választ egy 50—60 tagu választó parlamentet s így a vidéki parlamentek száma egyenlő a választókerületek számával.

E vidéki parlamentben a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és szellemi munkáju érdek- és sorsközösségek (mezőgazdasági munkásság, kisbirtokos, középbirtokos stb. stb.) a kerületben meglevő számarányuknak megfelelő képviselővel vesznek részt. Igy az 50—60 tagu vidéki parlamentek összetételük arányszámaiban hű kifejezői lesznek a kerületek érdekviszonyainak.

A vidéki parlamenteknek háromféle funkciója van:

1. A maguk kebeléből három képviselőt választanak az országos parlamentbe.

2. Megvitatják a törvényjavaslatokat, mielőtt azok az országos parlament elé kerülnének.

3. Mint egy szabad, a kormánytól és adminisztrációtól nem függő, de a szakminisztériumokkal és megyei hatóságokkal meghatározandó viszonyban levő legfelső testület: vigyázná és szorgalmazná a kerület egészségi, kulturális, gazdasági, szociális stb. érdekeinek kielégitését.

Az országos parlament három-három képviselőjét a vidéki parlamentek tagjai a maguk kebeléből titkos szavazattal választják. Az igy megválasztott országos képviselő parlamenti működése követi a vidéki parlamentjétől kapott utasitásokat. Ha ezektől eltér, a vidéki parlament megfoszthatja mandátumától és újat választhat helyébe.

A vidéki parlamentek abban az esetben is megfoszthatnák mandátumuktól képviselőiket, ha azok nem teljesitik lelkiismeretesen képviselői hivatásukat. A mandátumuktól megfosztott képviselők megszünnek a vidéki parlament tagjai is lenni.

Az országos képviselők képviselőségük alatt sem az állammnál, sem bármily gazdasági vállalatnál semmiféle hivatalt, megbizatást vagy tiszteletbeli állást nem vállalhatnak. Ügyvéd és pap az országos parlament tagja nem lehet.

Külön törvény állapitja meg a kormány tagjainak vagyoni és büntetőjogi felelősségét hatalomgyakorlási tényeiért.

Minden törvényjavaslat az országos parlamenti tárgyalás előtt megküldendő a vidéki parlamenteknek és ezek megvitatás után követjeiknek utasitást adnak, hogyan viselkedjenek az új javaslattal szemben.

Külön törvény szabályozza, hogy a vidéki parlamenteknek milyen felügyeleti, kezdeményezési szerepe van a kerületek belső ügyeiben.

A vidéki parlamentek évenként szeptembertől juniusig minden hónapban kötelesek ülést tartani. E havi ülések tartamát a szükségek szerint a vidéki parlament többsége határozza meg.

Az országos parlamentnek négyszáznál kevesebb tagja nem lehet. A kisebb szám rendkivüli veszélyekkel jár. Egy kisszámu parlamentben

bármely idegen hatalom vagy érdekszövetség könnyen végzetes befolyásra tehet szert.

Az országos parlament nagy része a vidéki parlamentek képviselői. De egy bizonyos szám — 60—80 — az ország közismert szellemi és szaktekintélyeiből választandó. Ezeket a szellemi kiválóságokat országos listából szintén a vidéki parlamentek választják. Ebben az esetben minden vidéki parlament szavazata egy szavazatnak számit.

A törvényhozás második kamarájának formáját az a szellem fogja megteremteni, mely ezt az új, erős nép-parlamentet megalkotja. Ez az új demokrátikus felső kamara bizonyára nem fog ismerni sem örökös, sem kinevezett, sem bármiféle ranggal vagy állással hivatalosan járó tagságot.

Tudom, e tervezetre az lehet az első kritika, hogy vannak hasonlóságai több más történelmi kisérlettel. Ezt a kritikát dicséretnek veszem. Mert mikor egy roppant élő történelmi orgánizmus működésének akarunk új megnyilatkozási rendszert teremteni: mindent csak a saját egyéni ujjunkból szopni, csupán azért, hogy nagyon újak és eredetiek legyünk: komikus és bűnös dolog.

Lesznek, akik „nemzeti bolsevizmusnak" fogják keresztelni e tervet, ezek az élet kitagadottjai, akiktől a gondolkodás adománya megtagadtatott a siralomnak e kies völgyében. Hiszen még ha teljes lemásolásban is vennénk át bizonyos formákat a bolsevizmusnak nevezett történelmi kisérletből: ez még megközelitőleg sem jelentene bolsevizmust. Mennyi formát vett át a kereszténység, az Egyház a gyűlölt és elátkozott pogányságtól és csordultig tudta tölteni a maga

szellemével! De különben is: itt igazán nem ez az eset áll fenn.

E tervezetnek nagy előnye, hogy ugy védené meg a közösség érdekeit, hogy nem nyomná el az egyéni kezdeményezést. Ugy engedné érvényesülni a szakértelmet, hogy a közös munkálkodásban mindenki láthatná az élet összes tényezőinek egymásra hatását s igy az egyoldaluságok, elkorlátolt látások végzetes hatását megakadályozná az ország összes problemáinak egységbelátása. Aztán: fokozatosan mind teljesebben lehetetlenné tenné a szabadzsákmányosok, a lézengő ritterek érvényesülését a közéletben. És végül és legfőképen: az ország egész történelmi élete, egész élete, minden intézménye és megnyilvánulása mind szélesebb és teljesebb értelemben volna a nemzet összes szükségeinek, az ország minden adottságának megfelelő egyetemes nemzeti akarat megnyilvánulása. Még pedig úgy, hogy a közélet minden mozzanatában, az államépités minden percében: állandó történelmi nevelést jelentene a nemzet minden egyes tagjának.

Azt hiszem, hogy e terv vezető gondolatának megvalósitásával a legkevesebb megrázkódtatással és áldozattal jutnánk el ahhoz az *Uj Államhoz*, melyet most különböző országokban tragikus, véres, vagy az egyént tulságosan elnyomó vajudásokkal keres a népek megújhodási ösztöne.

A következő rész a márciusi számban.

A KIS NEMZETEK SORSA.

Körülbelül egy évvel ezelőtt, a lapok szándékos kidomboritással hozták Mussolini egyik beszédének egy mondatát:

— A kis nemzeteknek nincs értelmük, rövid időn belül el fognak tünni, felszivódnak a nagy imperiumokba. — Lehet, hogy az olasz életerő nagyszerü megszervezője nem is mondta ezt a mondatot, vagy nem igy mondta. De ha ez a mondat tényleg pontos visszaadása is az ő gondolatának: ez nem jelent semmit. Egy erejére ébredt nagy nemzet hatalmas kifejezőjének lirája, semmi más.

Különben ez a mondat nekünk — sokkal kevésbé jelentős és mégkevésbé tiszta szájakból jöve — rég ismerős. Ismerős az a jelenség, hogy részeg mulatók, mikor már nem tudnak több ételt és italt gyurni magukba, szétdobálják, földre tiporják a drága lakoma örömeit, falhoz csapkodják a telt butéliákat, mintha állattá baromult testük vak bosszuja tobzódnék az életadó javak ellen. Idegen parazitáink, hogy telezabálták magukat a magyar vérből, magyar gondolatból, magyar verejtékből: évtizedek óta ismételgetik, hogy a magyar kis nemzet, nem alkothat semmi nagyot, nem várhatnak rá megnövesztő napok a történelemben, előbb-utóbb el kell pusztulnia.

Csakhogy ezeknél ezek a bölcsen megismételt mondatok nem a meggajdult szervezet esztelen hadonázásai. Okos, ügyes és kiszámitottan ravasz szuggesztió eszközei náluk e mondatok. Finom, sunyi kis kések e mondatok, hogy elvágják a

magyar erő minden feszitő inát, a magyar izom minden hatalmi csomóját. Ügyesen szétlopott ópium-adagok ezek a mondatok, hogy lemákonyozzák a magyar organizmus ébredő életakaratát és öntudatát. Mert gyalázatos hálátlansággal az iránt a faj iránt, melytől piszkos kis senkiségük mindent kapott: némelyek a német keselyü számára akarják hullára késziteni a magyar adakozót. Mások pedig minden kulturát és szépséget megemésztő üzleti imperálizmusuk számára akarnak könnyü zabálást biztositani e mondatokkal.

Egészen más lesz az a felelet, melyet a történelem ad erre a problémára. Az ó-kor két nagy kulturális impériuma: a görög és a római, két igen kis nemzet álmának a megvalósitása volt. De aránylag kicsiny nemzetek vagy fajok teremtették meg a modern kor két nagy vezető államát is: Angol- és Franciaországot. Mármost: ha a nyerserő világában, mikor tényleg többet jelentett az ölő karok és tipró lábak száma: kis számu egységek pszihikai tényezők segitségével mégis naggyá tudták verekedni magukat: ma, amikor a küzdelmet mégis intellektuális, a kulturális erők döntik el, minden jövő, még az élet is el volna zárva a nagy lelki adottságu kis nemzetektől?

Elfogulatlan s az élet és az emberi termés mély csodáit ismerő emberben csak egy felelet lehet erre a kérdésre: És ez a felelet teljes biztatás a kis nemzetek részére. Egész bizonyos ugyanis: *hogy a megmaradás és előbbrejutás a nemzetek és fajok versenyében mindenekelőtt a fajok lelki képességeitől függ. A szám egészen másodrendü tényező ebben a versenyben.*

És ez a probléma, most már mint a magyarság sajátos külön problémája: itt kapcsolódik be az aktuális külpolitikai kérdésekbe. Melyik az a külpolitikai öntudat és az a külpolitikai maga-

viselet, mely a magyarság életére, fejlődésére a legtöbb biztonságot jelent?

Fájdalom, ha ennek a kérdésnek teljes horizontjával vizsgáljuk meg a magyar hazafisági kirakatokat, nagyon szomoru benyomásokat kapunk. A legolcsóbb és a legközönségesebb tipus itt a dióhéj — Boulangerek, a karikatura-Mussolinik és a Rokámbollá tepertüsödött Napoleonok figurái. Akik vad acsargásu mondatok tomahawkjait rázzák a szomszéd nemzetek felé s akik ama bizonyos hidnál még ma is öt honvéddel veretnek szét ötezer muszkát. Egy közös szép tulajdonságot el kell ismerni bennük: egyáltalán nem fösvények, de még csak nem is takarékosak — *ha a magyar vérről van szó.*

Önmagukban ezek elég ártatlan és meglehetősen komikus figurák volnának. De végeredményben még sem szabad könnyelmüen venni őket. Először: mert ezeknek lármája rémiti kifelé mumussá Magyarországot és ezzel számunkra igen hátrányos hangulatot teremt a nemzetközi érintkezésekben. Másodszor: mert benn az országban olyan levegőt teremthetnek, mely a magyarság egy részében, különösen az ifjuságban beteg és veszélyes fejlődés csiráit hivhatja elő.

Tudjuk, hogy ezek közt az alakok közt szép számmal vannak a német érdek ügynökei, akik a német uszitás számára akarják izolálni a magyarságot minden más nemzettel szemben. És sok a politikai kalandor, aki az irredenta könnyü tőkéjéből akar kamatokat huzni magának. De magunk előtt sem szabad elhazudnunk, hogy a magyarság kebelében még mindig elég jelentékeny elem kapható a hazafiság ez olcsó formájára.

Ennek a temperamentum bizonyos adottsága mellett sokkal nagyobb oka: *hogy nincs magyar külpolitikai közvélemény, hogy a magyarságnak*

semmi külpolitikai öntudata nincs. És ez természetes is. Csak azok a szerveink fejlődnek, melyeknek az élet valami munkát ad. Irtózatos promiscuitásunkban a habsburgi Ausztriával annyira ki voltunk taszitva minden külpolitikából, hogy még vezető politikusainknak sem volt feje külpolitikai gondolatokra. Hogyan fejlődhetett volna hát ilyen öntudat a magyarság nagy tömegeiben?

Igy történhetett meg aztán, hogy mikor Ausztria dinasztiájával, diplomáciájával legurult a nyakunkról, mi, mint a lefejezett béka lábai, még mindig a régi test parancsait rángjuk. Kardcsörtetőink nagy része még mindig, minden fenntartás és más irányu biztositások nélkül, az egész magyar sorsot a brutális német étvágy erőire bizza. Pedig annak, akiben a magyar életösztön leghalványabb erői megvannak, mint a magyar fennmaradás megdönthetetlen áksziomáját kell látnia: *hogy nekünk legelsősorban Németországgal szemben kell a védekezés hatalmas rendszerét kiépitenünk, politikailag, katonailag, gazdaságilag; kulturálisan; mindenképen. És hogy Németország, mint sorsunkat kezében tartó szövetséges nagyobb veszély ránk, mint sorsunk ellen törő ellenség.*

Igy történhetett meg az is, hogy fel nem ismerve a markunkba hullott önállóság nagy történelmi értékeit, nem tudtunk egy olyan belső és külső politikai rendszert épiteni rá, mely ez értékeket a magyarság állandó erőforrásaivá szervezte volna. Ehelyett, tényleg a lenyakazott béke szamoruan komikus rángásával, bódultan kerestük, hogy milyen más betegséggel pótoljuk azt a vérbajt, melytől akaratunk és érdemünk nélkül meg szabadultunk. Erre aztán egy minden homéroszi röhögést felszabaditó legtipikusabb példát egy lap adott, mely vezércikkében vizsgálta egy új

egyesülés lehetőségét a mai Ausztriával. És a következő gyönyörü gondolatmenetet szülte a magyar közvélemény markába. Igaz, hogy a régi közösségünkből Ausztriával sok kár, sok szenvedés hárult ránk. Ámde akkor Ausztria kifelé is, befelé is egy ezer és ezer erőforrással rendelkező izmos nagyhatalom volt. De most olyan vérszegény, olyan kicsiny, olyan nyomorult, olyan életre képtelen, ugy nem ijeszt senkit, ugy nem kell senkinek. Konkluzió: tehát egyesülhetünk ezzel a halálra szánt beteg hulladékkal.

De külpolitikai öntudatunk hiányát talán mégis legkeresztmetszetesebben *az a magaviselet mutatja, melyet sajtónk és ugynevezett közvéleményünk grimászol a Népszövetség és minden olyan mozgalom felé, melyek Európa egységét célozzák, vagy amelyek pláne utat akarnak egyengetni az Európai Egyesült Államok — fájdalom — még igen távolban ködlő lehetősége felé.*

Tudom, hogy a mai Népszövetség ellen millió kritikát lehet mondani igen domboru igazsággal. Tudom, hogy a mai Népszövetség még inkább csak a győző hatalmak szervezett akarata. Tudom, hogy nekünk, magyaroknak, több izben volt alkalmunk joggal panaszkodni ez ellen a Népszövetség ellen és valószinüleg: ilyen alkalmak még lesznek a jövőben. És mégis, egész életem felelősségét, minden eddigi munkásságom értelmét és értékét lekötve állitom: *a magyarság fennmaradásának legfőbb biztositéka a Népszövetség gondolatában és az Európa egységét célzó törekvésekben van.* És az öngyilkosságnak leggazabb és leghülyébb módja az, ha mi uszitunk e Népszövetség és e mozgalmak gondolata ellen.

Mert egészen másképp mutatódik meg e Népszövetség értelme, ha azt nem a hazafiassági kirakatok népgyüléses pózából nézzük. Igaz: hogy

ott még a győzők akarata és érdekei döntők. És ez eleinte nem is lehet másképp. És igaz az is -- amit a legtöbb váddal és gunnyal hánytorgatnak ellene — hogy a legtöbb vitás kérdésben, a különböző nemzetek érdekösszeütközésében kitér a döntés elől, halasztgat s megelégszik a felek rábeszélésével. *De éppen ebben a mostani negativságában, ebben a mai látszatos semmirevalóságában van a bölcsessége és jövő fejlődésének biztositéka.* Meg kell gondolni, hogy egy olyan nemzetközi intézményről van szó, melyet a világ lelkében még nem erősitenek mintegy mechanikussá lett lelki folyamatok s melynek anyagi ereje nincsen parancsai végrehajtására. Ha megelőzve a fejlődés természetes menetét, már most vállalná a döntő biró szerepét minden ügyben: elkerülhetetlenül szétrobbanna az ellentétes érdekek harcában *s azt a végzetes szuggesztiót vinné az emberek lelkébe, hogy örökre lehetetlen a nemzetek közt a jogot és a méltányosságot tenni az ellentétek elintézőjévé.* Ez a tudat pedig kiszolgáltatná az egész emberiséget a nagyobb erők anarchiájának. Végtelen óvatossággal, sok lemondással, sok látszólagos csőddel, sok megalkuvással kell haladni azon az uton, melyen egy minden nemzet és minden erő fölött álló kötelező erejü egyetemes jogi itélőszéket akarunk az emberi termés végleges biztositékává emelni. Igy fognak lassanként a Népszövetségben résztvevő összes morális erők egészséges egyensulyba jönni, igy lesz határozatainak mind több kötelező ereje, igy lesz mind ellenállhatatlanabb szuggesztiója a lelkekben s igy kényszerül majd minden hatalom kereteibe szervezkedni, mig végre dönthetlen erejü egyetemes törvényü hatalom lesz. Hiszen ha nem a jóhiszemü tömegek bóditására kovácsolunk szavakat, meg kell vallanunk, hogy igy is, a mai még kez-

detleges és tökéletlen formájában: nagy haladást jelent a nemzetek érintkezésének jogszerüségében. Maga az a tény, hogy a győztes hatalmak sem hivatkozhatnak a nyerserőre, hanem kényszerülnek a jog és méltányosság formuláiba öltözni: mindenki előtt, aki ismeri a jogi intézmények történelmi fejlődését, nagy haladás. Az ilyen kényszerrel kikerülhetetlenül velejár, hogy az illető hatalmak tényleg áldoznak is valamit a jognak és a méltányosságnak. E minden oldalról hozott folytonos áldozatok mintegy észrevétlenül fejlesztik aztán a Népszövetséget azzá az egyetemesen kötelező erejü jogi intézménnyé, mely minden nemzetnek legfőbb életbiztositéka lehet. Hiszen a Népszövetség eddigi tényeiben is lehetetlen fel nem fedezni egy ilyen fejlődés csiráit. Azzal, hogy az egész világ gazdasági bajait közös vizsgálat alá veszi, azokra közös orvoslást keres, hogy a nemzetek érdekösszeütközéseiben a méltányos közös megegyezést vagy a pártatlan biróság jogi döntéseit segiti elő: nagy haladást jelent egy igazságosabb világlelkiismeret kialakulására.

Földet el lehet veszteni. Földet vissza lehet nyerni. *De nyelvet és vért csak egyszer veszitünk el és sohatöbbé nem nyerjük vissza. A magyarság nyelvében és vérében van. Minden ajak, melyről lepusztul a magyar szó, minden kiöntött csepp magyar vér: feltámadás nélküli halált jelent a magyarságnak.* Megszervezve a magyarság minden erejét minden eshetőségre: mégis lehetőleg olyan utakon keressük jövőnk biztositékait, *melyeken nem némul el a magyarul beszélő ajak és nem kér magyar vért a halál.* A kis nemzetek, a csekély számu fajok fejlődésének, fennmaradásának egyetlen igazi biztositéka egy ilyen világjogrend megalakulása és egy azt érvényesitő, egyetemesen kötelező jogi intézmény megteremtése és

megteremtése az európai egységnek, melynek kebelében minden faj békésen építheti a maga valóságát s ahol az erőset és a nagy számut éppen azok a törvények és megdönthetetlen morális erők kötik és határolják, mint a kicsinyt és a kis számut. Ahol a nemzetek versenye teljesen szellemivé nemesedik.

A magyarság tehát akkor épiti jövője utjait: ha mi magyarok — és tényleg saját fajtánk tagjaival — megyünk be a legnagyobb erővel minden ilyen célu mozgalomba, ha mi igyekezünk minden ilyen irányu akarat élére állani. Genfben, Párisban, a világvélemény nagy központjaiban nekünk kellene hatalmas propagandát és sajtóharcot inditanunk e gondolatok érdekében. Aki nem igyekszik irányítani: azt irányitják, annak sorsa a mások kezében van. És Közép- és Keleteurópa kisebb államaiban nekünk kellene megkezdenünk egy egészségesebb fejlődést jelentő hatalmas propagandát.

Ha az életnek induló fiatal magyar pályája küszöbén habozva áll meg és ezeket a kérdéseket teszi fel magának: — Érdemes-é, hogy én életem minden gazdagságát, minden erejét és szeretetét beleépitsem egy kis nép, egy aránylag csekély számu faj életébe? Nem fogom-é magamat homokba vetni, nincs-é ez a kis faj szükségszerüen, éppen kicsinységéért halálra itélve? — Én ezt felelem neki:

Fiatalember, a magyar faj gazdag jövő lehetőségeit *a józan ész elemi látása, a logika vitathatatlan kétszer-kettője s a történelem minden mutatása garantálja.* Ide jött egy csekélyszámu faj rokontalan arccal, rokontalan nyelvvel, rokontalan lélekkel az ellenséges és idegen Európába. Ezer esztendőn át *a történelmi szerencsétlenség minden eshetősége nyakába szakadt.* Minden,

ami más nép számára életet, fejlődést, szervezettséget jelentett: vallás-egyház, királyság, hadsereg, ipar; kereskedelem; városodás, központositás etc: számára megemésztő akarat, lelket-ölő tervszerü szándék, szétzüllesztő rosszakarat volt. Millió baj, millió ellenséges indulat közt mindig egyedül, mindig magára hagyatva. És ez a faj, a népek legtarkább zagyvatagában: mégis be tudta vetiteni arcát a történelembe, mégis sajátos kulturát s az emberi szépség különös: az ő lelkét mondó katédrálisait tudta megteremni. Átfonva életének hajszálgyökereiig a német polip éhes karjaitól: mégis olyan arcu szépségeket teremtett, *melyek Európában legtávolabb állanak a német kultura arcától.* És a népmüvészetekben, a lirában és a regényben Európa legelső népei közt áll, messze fölötte a hóditó német kolosszusnak. De nagy értékeket tudott adni a festészet, a zene, az ipar és a tudományok terén is. És széttépve és nyomorban és irigy férgekkel minden gyökerénél: mégis van, mégis terem, mégis hervadhatatlan csodás virágokat hajt. Pedig ezer éven át nem volt faji öntudata, nem fejlődhetett egy nagy termő szolidaritást teremtő akarata. Ha ezt az öntudatot, ezt az akaratot sikerül most beléje igézni: az élet minden lehetősége előtte áll. Fiatalember, egy olyan tőke mellett, melyet Koppány, Dózsa György, Balassa, Pázmány, Szenczi Molnár, Apácai Csery, Katona István, Bólyay, Kőrösi Csoma, Széchenyi, Katona József, Kazinczy, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Tompa, Eötvös, Kemény, Jókai, Mikszáth, Madách, Ady és mások és a magyar népköltészet és népmüvészetek jelentenek: *nem lehet kétségbe esni:* Fiatalember, *ma a legheroikusabb, a leggazdagabb akaratu és hitű, a legszélesebben emberi formája az életnek: maggyarnak lenni.*

Marseille, 1928. november 8.

MAI JEGYZETEK.

1. *Bánk Bán-plágium.* A pesti nyomtatásokban itt is, ott is felütötte fejét egy uj irodalmi szenzáció. Hol ügyes félénkséggel: *A Bánk Bán-plágium?* — Hol diadalmas felvisitással: A Bánk Bán-plágium! És megvan a nagy felfedezés: Katona drámájának kb. 250 sorát egy kis osztrák irócskától vette át, igy pld. Tiborc beszédeit.

Az egyik „irodalmi" folyóirat nagyképüen, de látható zavarral, a kor szokásaival *mentegeti* Katonát. De legtöbb irásocskából kiröhög a győzelmes káröröm Hihi! a Bánk Bán plágium, Katona lopott! Ez a magyarság nagy irodalmi dicsősége.

A gonoszságot, a rosszindulatot megértem: emberek fiai az emberek. És az is csak természetes, hogy azok, akik rajtunk hiztak fel, az öntudat utolsó szikráját is szeretnék eltaposni bennünk. De a tudatlanság és butaság egy bizonyos határon tul mégis ámulatba tud ejteni.

Ha a Bánk Bánnak nem egy tized, hanem nyolctized részét irta volna át Katona apró német iróktól: a Bánk Bán akkor is az európai drámairodalom egyik leghatalmasabb dómja volt és a magyarság egy örökül gigántikus müvészi kifejezője. És ha a Notre-Dame minden tégláját ugy lopkodták össze éjszakánként: ez a nagyszerü kőbe dermedése az emberi szárnyalásnak mégis mulhatatlan gyönyörüsége és vigasztalása marad a sárban ténfergő embereknek. Mert ez a fontos a Bánk Bánnál: *az egész, a roppant boltozat, az egész faj tragédiáját örökbe mondó mérhetetlen*

szimbolum. Az aztán igazán nem fontos, még csak nem is nagyon érdekes, hogy ehhez a lelkéből és fajából feltömörlő épülethez Katona honnan vette a téglákat és a kulimászt.

És micsoda vastag és szemérmetlen irodalmi müveletlenség kell ehhez a mohó meghökkenéshez. A Corneille Cidje, a Moliére darabjai nagy részben ilyen „plágiumokkal" lettek a francia irodalom és az emberiség közkincsei. A Boccaccio, a Rabelais müveinek kilenctized részét fel lehet filologizálni vagy harminc nép megelőző müveiben. Goethe plágizálta a Faust-mondát. Az öreg Dárdarázó Vili (Shakespeare) minden müve tele van ilyen plágiummal. Lafontaine valósággal plágium-akkumulátor. Moliére már rég elintézte ezeket a felfedezéseket: — Ie prends mon bien ou je le trouve.

És kik ezek az elgurult meghökkenők? Azok, akiknek irodalom, sőt világirodalom a Molnár Ferenc betü-lokálja, akik a szegény butorozatlan Földi Mihályt Madách-hoz hasonlitgatják (fényes nappal!), akiknek „kulturtáplálék" a pesti sajtó masszőrjeinek *„riport"* és másféle regénye. De itt magyar szellemi kincsről van szó! Szétrágni, megpiszkólni, kivitriolozni a lelkekben minden magyar szépséget és értéket mohó hóditásuk elől: ez a ma megzenésitett *„nemzeti egység"* főhangja. És mi revideálunk! Revideálunk! Oh vitéz, oh jákfai, oh Gömbös, oh Gyula, oh altábornagy, oh pápai gróf, oh nemzetvezér!

2. *A magyar vigasztalás könyve.* Dr. Varga Zsigmond, a debreceni ref. főiskola könyvtárigazgatója szives figyelemmel két gyönyörü kötetet juttatott kezemhez. A mű cime: A debreceni református Főiskola nagykönyvtára irásban és képben. A nagy tudással, türelemmel és kiváló esztétikai izléssel összeállitott mű egyik legszebb feje-

zete a magyar kultura történetének. A második, illusztrált részben a tudós igazgató két munkatársa: G. Szabó Kálmán és Kozman Leó igazán művészi munkát nyujtottak. A nyomdai kivitel is elsőranguan szép munka. Ez a két kötet Nyugateurópa bármely kulturájának is becsületére válna.

És ez a mű egy gondolatot adott belém. Csak kritizáljunk, csak ostorozzunk tovább, mert kritika nélkül nincs egészség és az ostor az élet felé hajtja a vért. De nem jó volna-é ezzel párhuzamosan megmutatni mindazt az értéket, amit Magyarországon a magyar szellem, a magyar tudás, a magyar akarat alkotott? Nem jó volna-é egy *Magyar Vigasztalás Könyvébe* összegyüjteni az európai magyar életakarat minden nagy monumentumát? Nem volna-é érdemes az alárágott, agyoncsalt, elbátortalanitott fajba megépiteni egy uj öntudatot, mely egy uj élet épitő ereje lehetne?

3. *Kérés Juszticia nénihez.* Sötét „bünügyem“ december 13-iki debreceni tárgyalására nem kaptam idézést, sem semmi hivatalos értesitést, hogy lesz tárgyalás és mikor lesz, sem semmi választ az előző tárgyalásra küldött beadványomra. Hallottam, az a jogszokás, hogy ha valakire kimondják az elővezetést, annak nem küldenek sem idézést, sem semmi értesitést a következő tárgyalásról. Szelid polgári alázattal kell megmondanom, hogy én ezt a szokást barbárnak, embertelennek, művelt államhoz nem illőnek találom. Igaz, hogy a lapok közölték a tárgyalás idejét. De hátha nem közölték volna? És hátha én nem olvasok lapokat? Aztán: a lapokban ez az adat kilencvenkilenc hazugsággal gárnirozva jelent meg. Nem joggal hihettem volna, hogy ez a századik adat is hazugság?

Tegyük fel, hogy a tárgyalás előtt elutazom — teljes joggal — valahová. Ekkor, akár történik

elővezetési kisérlet, akár nem, mint a jelen esetben: megint szétvartyoghatják az országban a betümocsarak varangyai, hogy meg akartam szökni a tárgyalás elől. És hiában: a biróságot sem hangolná a vádlott javára egy ilyen véletlen, mely *éppen nem* a vádlott hibájából történt. Most csak azt a forró kérést küldöm Debrecen felé, hogy a törvényszéki tárgyalásra kapjam meg egész emberi értelmében idején az idézést.

4. *Kálvinista dolog.* Dr. Révész Imre, a debreceni Egyetem professzora, a *Református Életben* komoly, nemeshangu, mélyre kereső tanulmányt irt a magyar kálvinizmus problémáiról Debrecenben tartott előadásomról. Nem tudom elszinlelni: végtelenül jólesik, hogy végre akadnak olyanok a magyar reformátusság vezérférfiai közt, akik ilyen szivvel hallgatnak mondásaimra és ilyen hangon felelnek rá. Révész Imre tanulmánya végén más eredményekhez jut, mint én. De amint lesz időm rá, meg fogom mutatni, hogy az az ellentét, melyet felfogásaink közt talál: látszólagos ellentét s az általa személyesen nem hallott előadás bizonyos részeinek félreértéséből támadt. De annyit már itt megmondhatok: én tartanám a legveszélyesebb hibának, ha a ref. Egyház hivei mint *„reformátusok“* csoportosulnának bármily politikai akcióra. Mindenesetre: csak haszon lehet abból, ha a református magyarság problémáiról ilyen hangu vita folyik.

5. *A halott karácsonyi ajándéka.* Egy kis barátnőm szives volt idekölcsönözni Tóth Árpád most megjelent összes költeményeit. Legkésőbb az áprilisi Füzetben nagyobb tanulmányt irok róla. De már most: az örömmegosztás mohó sietségével kérem a magyar szépségek minden hivőjét: olvassák ezt a nagyszerü költőt, aki Ady után a huszadik század legnagyobb magyar költője.

Micsoda nehéz-boru nyelv, milyen örökbe rögzitő formák, milyen sajátos külön dallama az emberi bánatnak! Egész bizonyos: az ifjusági bajtársi egyesületeknek már minden tagja megvette az európai magyarságnak ezt a gyönyörü életigazolását és összejöveteleiken az ő mély zengésü versei bontogatják az uj magyar jövő felé indulók szárnyait.

6. *Sajtóhiba:* A mult Füzet 40-ik oldalán a *Németség Utja* c. tanulmányomban a nyomda rögtönzött Bábele helyett ez olvasandó: Sajtó és egyes bölcs törtetők félszegen botorkálják azokat a véleményeket, melyeket a nagyszerüen meg szervezett németség ügyes sáfárai tervszerüen széttpatkánymérgeztek. A „magyar" ifjuság, betokolva a német sipka izléstelen fertelmébe, okos sváb tanárainak lelki hóna alatt sör, bor és málnaszörp párbajokat ví és elrángja a bursensaftok egyéb baromi hülyeségeit.

TARTALOM:

A

Szabó Dezső Füzetek

minden hó elején jelennek meg Egyes füzet ára: 1 pengő.

EDDIG MEGJELENT:

1. sz. A kötél legendája.
2. sz. Mosolygok.
3. sz. A magyar irodalom sajátos arca. Korunk nőproblémája. Az ellenforradalom természetrajza.
4. és 5. kettős sz. Karácsonyi levél. A Németség Utja. Debreceni tanulságok. Feltámadás Makucskán.

KAPHATÓ: minden könyvkereskedésben és az IBUSz sátraiban.

BUDAPESTI könyvkereskedők számára:

Szilágyi Árpád, Bethlen-könyvkereskedés

IX., Kálvin-tér 8. Telefon: 85—0—53.

A KÖVETKEZŐ SZÁM március 1-én jelenik meg.

A kiadó címe: ifj. Samu János, XI., Albert-utca 6.
Szerző címe: I., Törcsvár-utca 24.